

François-René de Chateaubriand: gevangene van het verleden?

Tim Goossens – 3861376

Supervisor: dr. Guido de Bruin

Universiteit Utrecht – 11 juli 2015

Masterthese Politiek en Maatschappij in Historisch Perspectief

Aantal woorden: 14.379

¹ Franz Ludwig Catel, Night Piece from the Closing Scene of 'René' by Chateaubriand (c. 1820) Thorvaldsens Museam, Copenhagen. (versie c. 1820) http://www.wga.hu/html_m/c/catel/nightpie.html (6 maart 2015).

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: het leven van Chateaubriand	8
1.1 Biografie	8
1.2 Betekenis en erfenis	15
Hoofdstuk 2: Chateaubriands worsteling met de Franse Revolutie en Napoleon	17
2.1 De Franse Revolutie	17
2.2 Napoleon	21
Hoofdstuk 3: Chateaubriand en de Restauratie	25
3.1 Chateaubriands verwachtingen	25
3.2 Positieve aspecten	28
3.3 Negatieve aspecten	29
Hoofdstuk 4: Chateaubriand en de koningen van de Restauratie	33
4.1 Lodewijk XVIII	33
4.2 Karel X	37
Conclusie	43
Literatuurlijst	45

Inleiding

Te midden van de onrust en turbulentie van de Franse Revolutie, het Napoleontische keizerrijk en de Franse Restauratie leefde een bijzonder figuur die deze veranderingen en omwentelingen niet alleen op intensieve en betrokken wijze heeft meegemaakt, maar zijn bevindingen ook voor het nageslacht heeft bewaard: François René de Chateaubriand. Hij was een man die zich tussen een oude en een nieuwe wereld bevond en daar via zijn memoires verslag over heeft gedaan. Zoals hij daar zelf in schreef: ‘Ik zou u graag een kant van de gebeurtenissen willen tonen die de geschiedenis niet onthult; de geschiedenis toont slechts een zijde, terwijl deze memoires het voordeel hebben beide zijden van het doek te tonen.’²

In deze scriptie verdiep ik mij in het leven, het werk en het denken van de Franse schrijver en politicus François René de Chateaubriand (1768-1848). Hij is niet alleen een fascinerend persoon vanwege zijn levensloop en de roerige tijden waarin zijn leven zich voltrok (de Franse Revolutie, de Napoleontische tijd en de Restauratie), maar juist ook vanwege zijn autobiografie *Mémoires d’outre-tombe*. Deze memoires vormen het belangrijkste werk in het oeuvre van Chateaubriand. Zijn autobiografie is bovendien bijzonder omdat hij zijn eigen verhaal ondersteunt met fragmenten die zijn geschreven door derden. Hierdoor is Chateaubriands autobiografie doorweven met wisselende perspectieven. Omdat Chateaubriand al in de jaren 1810 begon met het schrijven van zijn autobiografie en daar vervolgens nog dertig jaar mee bezig was, wisselt ook Chateaubriands perspectief in de loop van zijn memoires. Zijn memoires zijn daarnaast een verslag van de worsteling met de erfenis van de Franse Revolutie en de Napoleontische tijd. Hij worstelde echter niet minder met de Restauratie, waarin een constitutionele monarchie werd opgezet en zijn royalistische sentimenten net zo liberaal en dynamisch bleken te kunnen zijn als die van revolutionairen.³ Dat maakt zijn visie tegenover de Restauratie erg interessant. Mijn hoofdvraag luidt daarom: *Hoe stond Chateaubriand tegenover de Restauratie in Frankrijk?*

Op basis van deze hoofdvraag zijn de volgende deelvragen opgesteld: *Welke levensloop kende Chateaubriand en waarin ligt zijn betekenis? Hoe stond Chateaubriand tegenover de Franse Revolutie en Napoleon? Wat verwachtte Chateaubriand van de Restauratie in Frankrijk? Welke positieve aspecten zag Chateaubriand in de Restauratie? Welke negatieve aspecten zag Chateaubriand in de Restauratie? Waarom verloor*

² François René de Chateaubriand, *Mémoires d’outre-tombe* (1848), Engelse vertaling door A.S. Kline (2005-2007) boek XXIII: hoofdstuk 12: sectie 1.

³ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb* (Penguin Classics 2014). Inleiding door Philip Mansel, xi.

Chateaubriand zowel tijdens Lodewijk XVIII als Karel X snel zijn positie? Deze deelvragen bepalen in grote lijnen de verschillende hoofdstukken en paragrafen van deze scriptie. De eerste deelvraag vormt een logisch vervolg op de inleiding, waarin al kort bij Chateaubriand en zijn belang wordt stilgestaan. Daarna wordt gekeken naar een bijzonder vormende periode in het leven van Chateaubriand, de Franse Revolutie, en een bijzonder persoon in het leven (en enkele werken) van Chateaubriand, Napoleon. De tweede deelvraag legt hiermee direct de teneur van het verdere onderzoek bloot: de sterke ambivalenties in Chateaubriands denken en werken. Voordat de stap naar de Restauratie wordt gemaakt, wordt eerst gekeken naar Chateaubriands houding vis-à-vis de Franse Revolutie en Napoleon. In de drie volgende deelvragen, waarin de Restauratie centraal staat, worden Chateaubriands verwachtingen van de Restauratie in ogenschouw genomen, alsmede welke positieve en negatieve aspecten hij daarin zag. Met name in deze laatste twee deelvragen kan sterk een ambivalente visie worden getoond. Als laatste (deelvraag) wordt gekeken naar een verklaring voor de reden dat Chateaubriand zowel tijdens het bewind van Lodewijk XVIII als Karel X snel zijn positie verloor. Na het behandelen en beantwoorden van deze deelvragen wordt uiteindelijk in de conclusie een antwoord op de hoofdvraag gegeven.

François René de Chateaubriand biedt een haast onuitputtelijke bron van inspiratie voor onderzoek, zoals de talloze biografieën getuigen. Tevens is zijn kunde en succes niet tot een enkel veld te reduceren: hij was onder andere schrijver, dichter, pamflettist, politicus, staatsman en diplomaat. Hij wordt daarnaast beschouwd als een van de voorlopers en grondleggers van de Franse romantiek en geldt als een van de grote namen in de Franse literatuur. Het betreft kortom een veelzijdig persoon, wiens invloeden en gedachten tot op de dag van vandaag doorwerken. Zo toont zijn autobiografie inzicht in drie belangrijke historische processen uit de eerste hand, te weten de Franse Revolutie, de Napoleontische tijd en de Restauratie. Door verder onderzoek kan daarom als eerste een persoonlijke kijk op de onvermijdelijke en onomkeerbare verandering van een absolutistische monarchie naar een liberale democratie worden belicht. De naweeën en effecten van de omwenteling als gevolg van de Franse Revolutie komen scherp aan het licht door bestudering van Chateaubriands visie op de Restauratie. De Restauratie was immers een poging tot herstel van een oude wereld, een wereld waar Chateaubriand zo nauw mee verbonden was. De strijd tussen de erfenis van zowel de Franse Revolutie als Napoleon wordt zo op bijzondere wijze in de periode die daar direct op volgde blootgelegd. Daarnaast vormt Chateaubriands werk een interessante invalshoek om uit te vinden in hoeverre de Restauratie een breuk met en een voortzetting van de Franse Revolutie en Napoleon was. De beantwoording van de hoofdvraag

geeft daarom inzicht in alle drie tijdvakken. Door Chateaubriand te confronteren en te verbinden met de historische context ontstaat een beeld dat ons inzicht biedt in Chateaubriand én het revolutietijdperk. Hoewel er genoeg over hem is geschreven, is deze invalshoek in het academische discours verwaarloosd.

Er zijn binnen deze these twee (korte) historiografische overzichten opgenomen. Te weten een historiografisch overzicht van de Franse Revolutie en Napoleon en een historiografisch overzicht van de Restauratie. Allereerst is het belangrijk te beseffen dat zowel de Franse Revolutie en Napoleon als de Restauratie zeer complexe processen waren die niet makkelijk zijn te duiden en heel verschillend zijn geïnterpreteerd.⁴ Hetzelfde geldt over het revolutietijdperk als geheel (1780-1848), dat op twee manieren kan worden begrepen. Enerzijds wordt het revolutionaire Europa gezien als ver verwijderd en irrelevant of als relevant maar sinister; zo zou de Franse Revolutie de bakermat van het fascisme en communisme vormen. Anderzijds bestaat er de minder pessimistische visie waarin het revolutietijdperk de basis legde voor democratie en burgerschap.⁵

Al sinds het definitieve einde van het bewind van Napoleon in 1815 heerst er discussie over de betekenis, invloed en gevolgen van de Franse Revolutie. Het grootste deel van de twintigste eeuw is gedomineerd door de Marxistische interpretatie, die nauw verweven is met de klassenstrijd. De Marxistische interpretatie zag het Ancien Régime als een feodale orde, met een adellijke bovenbouw. Deze heersende klasse zou tijdens de Revolutie omvergeworpen en vervangen zijn door een nieuwe groep: de kapitalistische bourgeoisie. Deze groep zou een kapitalistische economie en maatschappij hebben gerealiseerd. Napoleon is binnen deze interpretatie te karakteriseren als degene die het kapitalisme en de bourgeoisie stabiliseerde in Frankrijk en daarbuiten. Deze interpretatie ligt echter sinds de jaren 1960 onder vuur en is sindsdien meer en meer losgelaten. Het hele idee blijkt onverenigbaar te zijn met de historische feiten. Ook de revisionisten zijn echter de laatste decennia onder vuur komen te liggen, vooral door het ontbreken van leidende ideeën. Een van de nieuwe tendensen is de culturele of linguïstische interpretatie, die de Revolutie hoofdzakelijk ziet als een revolutie in taal – een nieuwe manier om te praten en te denken over politiek.⁶

De Restauratieperiode wordt in de geschiedschrijving op drie verschillende manieren bekeken: als volledig gevormd door de Franse Revolutie, als een apart tijdperk en als erfgoed

⁴ D. Laven, L. Riall, *Napoleon's Legacy. Problems of Government in Restoration Europe* (A & C Black Publishers Ltd 2000) xi.

⁵ J. Sperber, *Revolutionary Europe, 1780-1850* (Routledge 2000) 1-3.

⁶ Sperber, *Revolutionary Europe*, 204-205.

van zowel de Franse Revolutie als de prerevolutionaire orde.⁷ De eerste interpretaties van de Restauratie deden al hun intrede voordat deze in 1830 zou eindigen. Alle waren sterk gepolariseerd: de politieke opvattingen van de auteurs dicteerden het geschiedbeeld van de Restauratie. Legitimistische historici beschouwden deze als een poging terug te keren naar het verleden en als positief. Liberale historici interpreteerden deze als een vergeefse poging de (revolutionaire) geschiedenis terug te draaien en stonden positief tegenover de eerste fase van de Franse Revolutie.⁸ Zij zagen de Restauratie als volledig gevormd door de Franse Revolutie. Hedendaagse historici neigen deels naar de tweede optie om de Restauratie te begrijpen. Europa schiep tijdens de Restauratie een volledig eigen politieke cultuur om antwoord te bieden aan eigentijdse problemen.⁹ Andere hedendaagse historici onderstrepen vooral de Napoleontische verworvenheden in de Restauratieregimes – er was sprake van modernisering. Zij beschouwen de Restauratie als het erfgoed van zowel de Revolutie als de prerevolutionaire orde. De tegenstellingen in de historiografie zijn waarschijnlijk grotendeels toe te schrijven aan de uiteenlopende wijzen waarop tijdens de Restauratie werd omgegaan met de nalatenschap van Napoleon – samenhangend met de variërende invloed die Napoleon op verschillende landen heeft gehad.¹⁰ Uiteindelijk dicteerden de doelstellingen van de heersers en de conflicten in de staten door de politieke, sociale en economische toestanden die Napoleon had achtergelaten de invulling van de Restauratie.¹¹ De derde manier van interpreteren heeft tegenwoordig de meeste aanhang: de Restauratie was het erfgoed van zowel de Revolutie als de prerevolutionaire orde. Chateaubriands visie op de Franse Restauratie is hier goed mee te verenigen.

In deze these worden hoofdzakelijk een drietal type bronnen gehanteerd. Ten eerste staan de autobiografie en enkele pamfletten van Chateaubriand centraal. Ten tweede wordt veel geput uit de verzameling biografieën over Chateaubriand. Ten derde wordt veel literatuur over de Restauratie gebruikt. Tevens is literatuur over de Franse Revolutie, Napoleon en aspecten van Chateaubriands werk, denken en nalatenschap aangewend.

De belangrijkste bron in mijn onderzoek betreft de *Mémoires d'outre-tombe*. Het is cruciaal hiermee voorzichtig om te gaan omdat het een egodocument betreft van een erg ijdel persoon met een grote verbeeldingskracht. Bovendien draagt zijn achtergrond als romantisch

⁷ M. Broers, *Europe after Napoleon: Revolution, reaction and romanticism, 1814-1848* (Manchester University Press 1996) 1-3.

⁸ M. M. Lok, *Windvanen: Napoleontische bestuurders in de Nederlandse en Franse Restauratie (1813-1820)* Instituut voor Cultuur en Geschiedenis (2009) 26.

⁹ Broers, *Europe after Napoleon*, 3.

¹⁰ Laven, Riall, *Napoleon's Legacy*, 10, 11, 15.

¹¹ *Ibid.*, 18.

schrijver niet altijd bij aan de historische accuratesse van zijn autobiografie. Hij spreekt zichzelf bijvoorbeeld niet alleen tegen vanwege de grote tijdsverschillen bij het schrijven, maar ook omdat hij niet altijd geïnteresseerd was in het vertellen van een consistent en logisch verhaal. Het is daarom een complexe historische bron. Ik wil hier nog aan toevoegen dat ik twee (vertaalde) versies van zijn memoires gebruik in mijn onderzoek. De eerste betreft een selectie van zijn memoires uitgeven door *Penguin Classics*. Deze keuze komt voort uit mijn voorkeur voor tastbaarheid: ik prefereer boeken boven *online* varianten. Omdat deze uitgave onvolledig is, wordt de compleet vertaalde *Mémoires d'outre-tombe* van de hand van A.S. Kline gebruikt voor ontbrekende gedeelten.¹² Dit heeft tot gevolg dat de annotatie van de *Mémoires* niet consistent is. In de gevallen waar dat mogelijk is wordt verwezen naar de editie van *Penguin Classics*, in alle andere gevallen naar de *online* variant.

¹² Deze vertaling is te vinden op <http://www.poetryintranslation.com>.

Hoofdstuk 1: het leven van Chateaubriand

Om Chateaubriand als persoon en zijn rol in de Restauratie te kunnen begrijpen zal een biografische schets uit verschillende biografieën worden samengesteld. Ik heb daartoe zes verschillende biografieën geselecteerd, niet alleen onderscheiden door de auteur, maar ook door de tijd en geografie. Enkele biografieën zijn geschreven in het Frans, één in het Duits en één in het Nederlands. De oudste biografie stamt uit 1925 terwijl de nieuwste in 2012 werd gepubliceerd. De verschillende biografieën hebben de neiging om verschillende aspecten van Chateaubriand te benadrukken terwijl het brandpunt op zijn levensloop blijft liggen. Evenwel hebben alle biografieën de neiging om Chateaubriand in de eerste plaats te interpreteren als schrijver. Volgens de biografen zijn al zijn activiteiten direct toe te schrijven aan – of het gevolg van – zijn schrijverschap: ‘Chateaubriand ist alles gewesen [...] um der größte Dichter seiner Zeit zu werden.’¹³ Ondanks deze nadruk op Chateaubriand als schrijver kan toch een degelijke biografie worden samengesteld uit de verschillende werken. Ook ben ik in het bezit gekomen van een medisch-psychologische interpretatie van Chateaubriands karakter¹⁴ en heb ik een aantal artikelen over het leven en de betekenis van Chateaubriand gevonden. Deze werken samen bieden de mogelijkheid dieper door te dringen tot Chateaubriand als persoon. Ik zal eerst het leven van Chateaubriand beschrijven en dan zijn betekenis en erfgoed bespreken.

1.1 Biografie

François-Auguste-René de Chateaubriand werd geboren op 4 september 1768 in Saint-Malo in Frankrijk. Hij was de jongste zoon en het tiende kind van René-Auguste de Chateaubriand, graaf van Combourg en Appoline Jeanne Suzanne de Bédée. Hoewel de familie tot de adel behoorde was zij tamelijk verarmd. René-Auguste had de pech, net als zijn directe voorouders, om niet de oudste zoon te zijn, zodat hij slechts een kleine erfenis kreeg toebedeeld vanwege de heersende primogenituur.¹⁵ Vermoedelijk verklaart dit René-Auguste's somberheid en gecombineerd met zijn strengheid maakte deze hem tot een man die François leerde te vrezen. Zijn vader was bovenal een naargeestig man met een negatieve levensinstelling. Hij was slavenhandelaar en reder geweest, en hij stelde alles in dienst om de familienaam en het familiebezit in oude luister te herstellen.

¹³ F. Sieberg, *Chateaubriand: Romantik und Politik* (Stuttgart 1960) 1.

¹⁴ É. Michel, *Chateaubriand: Interprétation Médico-Psychologique de son caractère* (Perrin Paris 1911).

¹⁵ T. H. D. Willink, *Een groot romanticus. Chateaubriand, zijn leven en zijn werken* (Haarlem 1936) 2.

François, de laatste van tien kinderen, werd nogal verwaarloosd in zijn jonge jaren. Dat gold niet voor zijn opvoeding; hij kreeg al op zeer jonge leeftijd thuis onderwijs.¹⁶ Daarna ging hij in 1778 naar het *college* in Dol en in 1781 in Rennes.¹⁷ Zijn moeder was een vroom christen en zou hem, naast zijn leraren, in de religie hebben onderwezen. Ze nam de jonge Chateaubriand vaak mee naar de kerk.¹⁸ Op vijftienjarige leeftijd voltooide hij zijn opleiding en werd hij naar Brest gestuurd waar hij privélessen nam om tot het kader van de marine te worden toegelaten. Een benoeming bleef uit en hij keerde terug naar Combourg, het familielandgoed. Vandaar ging hij studeren in Dinant.¹⁹ Toen hij na het afronden van zijn studie in Saint-Milo terugkwam had hij grote moeite te kiezen tussen een kerkelijke carrière en een carrière bij de marine. Deze tweestrijd hing waarschijnlijk samen met de wensen van zijn moeder en zijn vader. Zijn vader stierf in 1786, in dezelfde periode waarin hij een beslissing nam: hij koos voor de marine. Tenslotte werd hij benoemd tot tweede luitenant.²⁰

In 1789 brak de Franse Revolutie uit. Op 14 juli werd de Bastille in Parijs bestormd. Chateaubriand was in Parijs om de Staten-Generaal bij te wonen. Bij de bestorming van de Bastille was hij als toeschouwer aanwezig.²¹ Sterk beïnvloed door Voltaire en Rousseau stond hij aanvankelijk sympathiek tegenover de liberale beginselen van de Revolutie. Toen deze steeds meer escaleerde en radicaliseerde begon de jonge edelman deze met andere ogen te bekijken. In tegenstelling tot zijn meeste standgenoten weigerde hij aanvankelijk te kiezen voor het royalistische kamp. Hij had een afkeer van de hofkliek in Versailles gekregen nadat hij deze in 1787 had leren kennen en zelfs Lodewijk XVI had ontmoet.²² Chateaubriand besloot naar Amerika te gaan, beïnvloed door de idealen van de Amerikaanse onafhankelijkheidsstrijd, in het bijzonder het idee van vrijheid.²³ Op tweeëntwintigjarige leeftijd nam hij afscheid van Saint-Malo en zette op 8 april 1791 koers naar Amerika.²⁴

Na bijna negen maanden op zee kwam Chateaubriand op 9 juli 1792 aan in Baltimore. Volgens menig biograaf was deze zeereis van groot belang omdat hij alle tijd had Homerus, Vergilius en Tasso naast Voltaire en Rousseau te lezen. Deze auteurs zouden een blijvend

¹⁶ Willink, *Een groot romanticus*, 5.

¹⁷ V. Tapié, *Chateaubriand: par lui-même* (Éditions du Seuil 1965) 182.

¹⁸ Willink, *Een groot romanticus*, 5.

¹⁹ G. Bertrin, (1908) 'François-René de Chateaubriand. In *The Catholic Encyclopaedia*. New York: Robert Appleton Company.' (versie 13 juni 2014), <http://www.newadvent.org/cathen/03640a.htm> (9 april 2015).

²⁰ Tapié, *Chateaubriand*, 182.

²¹ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek V: hoofdstuk 8: sectie 2.

²² *Ibid.*, boek IV: hoofdstuk 9: sectie 4.

²³ Sieberg, *Chateaubriand: Romantik und Politik*, 75.

²⁴ Willink, *Een groot romanticus*, 16-17.

stempel op Chateaubriand als schrijver en als persoon drukken – hoofdzakelijk omdat zij voor de klassieke grondslag van zijn latere werk zouden zorgen.²⁵ De periode in Amerika wordt door zijn biografen van groot belang geacht omdat hij werd doordrenkt met talloze impressies en poëtische energie. Sommige auteurs beweren zelfs dat Chateaubriand generaties Europeanen heeft geïnspireerd voor Amerika door zijn Amerikaanse ervaringen op schrift te stellen en te romantiseren.²⁶ Deze bewering gaat te ver; veel biografen hebben de neiging hem te verheerlijken. De tijd in Amerika was een cesuur voor Chateaubriand: voordat hij vertrok was Frankrijk nog niet veel veranderd, maar toen hij terugkeerde was het onherkenbaar geworden. Dat schiep voor zijn romantische en poëtische geest een sterke basis voor nostalgie. Nostalgie speelt een belangrijke rol in Chateaubriands werk, denken en handelen.

De ontwikkeling van de Franse Revolutie ging niet aan Chateaubriand voorbij en toen hij vernam dat Lodewijk XVI bij Varennes was gearresteerd – terwijl hij en zijn gezin probeerden het land te ontvluchten – vond hij het zijn plicht terug te keren naar Frankrijk.²⁷ Nadat hij op 2 juni 1792 was aangekomen kwam hij al snel tot de conclusie dat Frankrijk nog slechts in naam een monarchie was.²⁸ Hij keerde terug naar Saint-Milo en vroeg zich af of hij de koning moest bijstaan of de revolutionairen moest helpen. Het vrijheidsideaal was de hoeksteen van zijn denken maar de revolutionairen verkozen afschuwelijke methoden om dat te verwezenlijken.²⁹ Zijn familie zag niets van zijn tweestrijd en wilde hem in het *Armée des Émigrés* krijgen. Er was echter een probleem: de familie Chateaubriand verkeerde wederom in financiële problemen, een symptoom dat typerend voor de Franse adel was. Zijn familie bleef vastbesloten Chateaubriand in het royalistische leger te krijgen en arrangeerde een huwelijk met een rijke vrouw (een wees) die tot de adel behoorde: Céleste Amable Buisson de la Vigne. Het was een verstandshuwelijk; Chateaubriand zou zijn vrouw later herhaaldelijk bedriegen. Hij trouwde met haar en trad nog in 1792 toe tot het *Armée des Émigrés*.³⁰ Hij werd gestationeerd in Koblenz. Het royalistische leger miste elke training, organisatie en financiële armslag en verloor herhaaldelijk van de revolutionaire legers, die in alle opzichten superieur waren.³¹ Bij de belegering van Thionville raakte Chateaubriand zwaargewond en

²⁵ Willink, *Een groot romanticus*, 18, 20.

²⁶ Encyclopaedia of French Cultural Heritage in North America, 'French Culture in North America; Chateaubriand's Travels and Literature', (versie 9 april 2015) http://www.ameriquefrancaise.org/en/article-467/French_Culture_in_North_America;_Chateaubriand%E2%80%99s_Travels_and_Literature_.html (9 April 2015).

²⁷ G. Bertrin, (1908) 'François-René de Chateaubriand. In The Catholic Encyclopaedia. New York: Robert Appleton Company.' (versie 13 juni 2014), <http://www.newadvent.org/cathen/03640a.htm> (9 april 2015).

²⁸ Tapié, *Chateaubriand*, 87.

²⁹ Willink, *Een groot romanticus*, 25.

³⁰ Ibid., 25. Tapié, *Chateaubriand*, 181.

³¹ Sperber, *Revolutionary Europe*, 120.

vertrok naar Jersey in Engeland om te herstellen. De Britse autoriteiten stonden hem toe, als slachtoffer van de Franse Revolutie, in Londen te verblijven als banneling – *émigrée*.³²

Chateaubriands verblijf in Engeland wordt vaak geïnterpreteerd als een tijd van armoede en behoeftigheid: een eenzame, arme schrijver die uit zijn vaderland was verdreven en constant moeite had in zijn levensonderhoud te voorzien.³³ Hij was naarstig op zoek naar erkenning en werk, en zou die uiteindelijk ook vinden. Ondanks alle tegenslagen werd de berooide Chateaubriand tijdens zijn verblijf in Engeland een steeds bekendere en meer gerespecteerde auteur. In eerste instantie voorzag hij in zijn levensonderhoud door vertaalwerk en lesgeven, maar geleidelijk wist hij meer met schrijven te verdienen. Door zijn ballingschap hield hij zich intensief bezig met de oorzaken van de Franse Revolutie, die de levens van velen waarmee hij was opgegroeid en de wereld waarin hij was grootgebracht drastisch had veranderd. Dit leidde tot zijn *Essai historique, politique et morale sur les Révolutions* (1797). Het begrijpen en verklaren van de Revolutie was iets dat hij al sinds zijn tijd in Amerika wilde doen. Waarschijnlijk liet de tijd in het buitenland hem toe afstand te nemen van de gebeurtenissen. De royalistische journalist Jean-Gabriel Peltier, die in *Dernier tableau de Paris* een oproep had gedaan de Revolutie te vergelijken met revoluties in andere landen zou hem hiertoe hebben aangespoord.³⁴ Chateaubriand's essay kreeg in Frankrijk geen aandacht; het essay genoot wel bekendheid bij de absolute en constitutionele monarchisten die als *émigré* in Engeland zaten.³⁵ Toch werd hij met zijn recalcitrante aard totaal niet gewaardeerd door de duizenden *émigrés* in Londen³⁶, die met elkaar contact zochten en collectief hoopten op verbetering van de situatie thuis.³⁷ De tijd in Engeland wakkerde Chateaubriand's nostalgie en *Weltschmerz* aan.

In 1798 verbleef Chateaubriand nog steeds in Londen toen hij het schokkende nieuws uit Frankrijk ontving dat zijn moeder was overleden. Zijn zus Julie deelde hem het nieuws per brief mede en bleek niet in staat om te gaan met het verlies van haar moeder. Ze overleed enige tijd later in de buurt van Rennes. Zijn oudste broer, Jean-Baptiste, was in 1794 samen

³²Encyclopaedia Britannica, 'François-Auguste-René, vicomte de Chateaubriand', (versie 6 april 2015) <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/107894/Francois-Auguste-Rene-vicomte-de-Chateaubriand> (15 april 2015). G. Bertrin, (1908) 'François-René de Chateaubriand. In The Catholic Encyclopaedia. New York: Robert Appleton Company.' (versie 13 juni 2014), <http://www.newadvent.org/cathen/03640a.htm> (9 April 2015).

³³ Chateaubriand schreef daar ook in zijn memoires over: 'Ik kauwde op gras en papier.' François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 183.

³⁴ M. Scott, *Chateaubriand: The Paradox of Change* (European Academic Publishers 2015) 37.

³⁵ Willink, *Een groot romanticus*, 35, 39.

³⁶ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XI: hoofdstuk 2: sectie 1.

³⁷ Sieberg, *Chateaubriand: Romantik und Politik*, 25.

met zijn gezin tijdens het schrikbewind ge Guillotineerd.³⁸ De sterfgevallen in de familie, vooral die van zijn moeder, leidden tot een onverwachte, maar definitieve terugkeer naar het geloof uit zijn jeugd: ‘J’ai pleuré et j’ai cru.’³⁹ De politieke en familieontwikkelingen deden hem terugkeren naar Frankrijk; in 1800 was hij daartoe financieel in staat.

Chateaubriand vestigde zich na zijn terugkeer in Parijs en begon als freelance journalist te werken, terwijl hij ook schreef aan eigen werk. In deze tijd verschenen *Atala* (1801), *Le Génie du christianisme* (1802), *les Martyrs* (1809), en *Itinéraire de Paris à Jérusalem et de Jérusalem à Paris* (1811).⁴⁰ Chateaubriand werd al snel een van de meest beroemde schrijvers in Europa; de meeste van zijn boeken werden zelfs bestsellers.⁴¹ De inhoud ervan loopt sterk uiteen en is zelfs tegenstrijdig.⁴²

Le Génie du christianisme valt om twee redenen het meest op. Ten eerste beweren de meeste biografen van Chateaubriand dat zijn moeders dood – en zijn terugkeer tot het Christendom – de directe aanleiding was tot het schrijven van *Le Génie*. Literatuurcriticus Jules Lemaitre betoogde echter dat *Le Génie* al in de maak was voordat hij de brief van zijn zuster had ontvangen.⁴³ Chateaubriand deelt echter duidelijk in zijn memoires mee dat *Le Génie* als boetedoening voor zijn eerdere, weinig christelijke, werk was ontstaan en de enige manier was om uit het zwarte gat dat de dood van zijn moeder had veroorzaakt te komen.⁴⁴ *Le Génie* maakte hem een gerespecteerde schrijver en gaf hem een enorm prestige in Frankrijk.⁴⁵ Ten tweede maakte *Le Génie* van Chateaubriand een verdediger van het Christendom tegen de religieuze chaos die de Franse Revolutie had veroorzaakt. Toevallig viel de publicatie van het boek samen met het concordaat van Napoleon met paus Pius VII, waarbij het katholicisme werd hersteld als heersende godsdienst in Frankrijk.⁴⁶ Chateaubriand kon de vruchten plukken van dit fortuinlijke toeval: *Le Génie* bevredigde zowel de royalisten als Napoleon, en de laatste bood hem zelfs een baan aan als secretaris bij het Franse gezantschap in Rome.⁴⁷

Chateaubriand bleef niet lang in Rome. Een jaar later, in 1804, liet Napoleon een verbannen prins van het huis Bourbon, duc d'Enghien, ontvoeren en executeren.

³⁸ M. Huet, ‘Chateaubriand and the Politics of (Im)mortality’, *Diacritics*, Vol. 30:3 *Post-Mortem: The State of Death as a Modern Construct* (2000) 32.

³⁹ Tapié, *Chateaubriand*, 44.

⁴⁰ *Ibid.*, 182.

⁴¹ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, vii.

⁴² Willink, *Een groot romanticus*, 39.

⁴³ J. Lemaitre, *Chateaubriand* (Paris 1925) 135.

⁴⁴ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 196.

⁴⁵ A. Maurois, *Chateaubriand* (Grasset 1938) 129.

⁴⁶ Encyclopaedia Britannica, ‘François-Auguste-René, vicomte de Chateaubriand,’ (versie 6 april 2015) <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/107894/Francois-Auguste-Rene-vicomte-de-Chateaubriand> (15 april 2015).

⁴⁷ Willink, *Een groot romanticus*, 71.

Chateaubriand bood uit protest direct zijn ontslag aan. De bewondering die hij tot dan toe had voor Napoleon verdween.⁴⁸ Deze gebeurtenis zette hem aan tot het schrijven van het pamflet *De Buonaparte et des Bourbons*, dat in 1814 werd gepubliceerd. Hierin viel hij Napoleon hard aan en stond op de bres voor herstel van de Bourbons.⁴⁹ Het pamflet verscheen op een uiterst gunstig moment; het verzekerde hem van de sympathie en steun van Lodewijk XVIII en bracht hem de benoeming tot interim-minister van Binnenlandse Zaken in 1815.⁵⁰

Als legitimist en aanhanger van de Bourbons in hart en nieren had Chateaubriand zijn beste tijd als politicus tijdens de Restauratie. Tussen 1815 en 1818 verkondigde hij zijn politieke overtuigingen in de *Chambre des Pairs* en tussen 1818 en 1820 in zijn krant *Le Conservateur*. Zijn politieke overtuigingen draaiden om de constitutionele monarchie; de door God aangestelde vorst en zijn ministers moesten verantwoording afleggen aan de *Chambres* en moesten streven naar het behoud van grondwettelijke rechten. Tot deze rechten behoorde Chateaubriands meest gewaardeerde grondrecht: de vrijheid van meningsuiting.⁵¹ Zijn geloof in de constitutionele monarchie beleed hij in het pamflet *La Monarchie selon la Charte*, dat in 1816 werd gepubliceerd. De koning en de ministers vonden het pamflet echter te reactionair: de kopieën werden in beslag genomen, de verkoop werd verboden en Chateaubriand verloor zijn ambt als minister van Buitenlandse Zaken – met inbegrip van zijn salaris.⁵² Om zijn politieke carrière voort te zetten werd hij lid van de oppositie: de ultraroyalisten, die de toekomstige Karel X steunden. In 1820 werd de jongere broer van Karel X, Karel Ferdinand, duc de Berry door een republikein vermoord. Chateaubriand schreef over hem *Mémoires sur la vie et la mort du duc*, waarin hij zijn eerdere gematigder politieke overtuiging beleed. Als gevolg daarvan werd hij in 1821 tot ambassadeur in Pruisen benoemd en in 1822 in het Verenigd Koninkrijk.⁵³ Tijdens het Congres van Verona in 1822, waar de grote Europese mogendheden debatteerden over de vraag of Spanje zijn liberale grondwet mocht behouden⁵⁴, vertegenwoordigde Chateaubriand Frankrijk samen met de minister van Buitenlandse zaken, duc de Montmorency-Laval.⁵⁵ De minister werd door Chateaubriand overschaduwd en verloor zijn positie. In zijn plaats werd Chateaubriand benoemd tot minister van Buitenlandse Zaken.⁵⁶ Ook ditmaal zat hij niet lang op deze post. In 1824 voerde de minister-president

⁴⁸ J. Boorsch, 'Chateaubriand and Napoleon', *Yale French Studies*, No. 26, *the Myth of Napoleon* (1960) 61.

⁴⁹ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, viii.

⁵⁰ Huet, 'Chateaubriand and the Politics of (Im)mortality', 34.

⁵¹ Willink, *Een groot romanticus*, 131.

⁵² *Ibid.*, 133.

⁵³ Tapié, *Chateaubriand*, 182.

⁵⁴ Spanje werd geregeerd door Ferdinand VII van het huis Bourbon.

⁵⁵ Tapié, 115, 182.

⁵⁶ Willink, *Een groot romanticus*, 136.

Jean-Baptiste de Villèle een financiële maatregel in die de ministers impopulair zou maken maar een hoger doel zou dienen: Frankrijk. Chateaubriand stak zijn afkeer van een mogelijke afname aan populariteit niet onder stoelen of banken. Als gevolg daarvan werd hij uit zijn functie ontheven op 6 juni 1824.⁵⁷

Sommige ultraroyalisten hadden Lodewijk XVIII gehaat. Toen Karel X in 1824 werd gekroond werd Chateaubriand echter geaccepteerd. In een pamflet schreef hij vol lof over de dynastieke continuïteit.⁵⁸ Onder het bewind van Karel X was hij ambassadeur te Rome van 1828 tot 1829. Hij nam ontslag in 1829 omdat Karel X de ultraroyalistische Jules de Polignac tot eerste minister had benoemd. Deze was een zoon van een favoriet van Marie Antoinette.⁵⁹

De Julirevolutie beëindigde in 1830 zowel de Restauratie als Chateaubriands politieke carrière. Hij bleef echter zijn politieke overtuigingen via de pers propageren. Hij schreef *De la Restauration et de la Monarchie électorale* in 1831 en *Mémoire sur la captivité de Mme la Duchesse de Berry* in 1832.⁶⁰ Hij trok zich terug uit het publieke leven en bracht het grootste deel van zijn tijd door met het schrijven van zijn memoires. Hij stierf op 4 juli 1848; tijdens het revolutiejaar. Zijn memoires werden postuum gepubliceerd en zijn werk wordt beschouwd als een van de belangrijkste en karakteristieke monumenten van de (Franse) literatuur over het revolutietijdperk.⁶¹ Chateaubriand was van alles: royalist, conservatief, liberaal, romanticus en legitimist, maar was zich desalniettemin bewust van de onomkeerbare veranderingen die zich tijdens het revolutietijdperk hadden voorgedaan. Zijn politieke gedachten en acties bewogen zich tussen allerlei stromingen, waartussen hij een compromis trachtte te sluiten.⁶² Chateaubriand werd begraven op het eiland Grand Bé in de buurt van Saint-Milo, de plaats waar hij zijn leven begon en – in volkomen romantische geest – eindigde. De meeste biografen proberen zijn leven even romantisch te beëindigen. Zijn graf was als zijn leven: eenzaam, romantisch en een beetje teatraal.⁶³ Hij was een romanticus pur sang.

⁵⁷ Willink, *Een groot romanticus*, 142.

⁵⁸ J. Berchet, *Chateaubriand* (Gallimard 2012) 715.

⁵⁹ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, viii.

⁶⁰ Huet, 'Chateaubriand and the Politics of (Im)mortality', 34.

⁶¹ Lemaitre, *Chateaubriand*, 291.

⁶² Zijn tegenstrijdige karakter kan op tal van wijzen worden uitgelegd. In een poging Chateaubriand psychologisch te begrijpen meende Évariste Michel dat hij een megalomaan met grootheidswaan was. Michel, *Chateaubriand: Interprétation Médico-Psychologique*, 143-144.

⁶³ Sieberg, *Chateaubriand: Romantik und Politik*, 8.

1.2 Betekenis en erfenis

Waarin ligt Chateaubriands belang en betekenis? Is het zijn schrijven, zijn denken, zijn handelen? Het aspect dat ontegenzeggelijk domineert is zijn schrijverschap. Zijn roem dankt hij niet aan zijn romans, pamfletten en traktaten, maar in hoofdzaak aan zijn autobiografie waarin hij zich met zijn verbeeldingskracht en gevoeligheid manifesteert als kampioen van de romantische geesteswereld van zijn tijd. Ook in zijn eigen tijd stond hij hoofdzakelijk als schrijver bekend, nadat hij *Le génie du Christianisme* in 1802 had gepubliceerd en in heel Europa om zijn literaire talent geroemd werd. Hij inspireerde talloze andere vooraanstaande negentiende-eeuwse schrijvers, zoals Alfred de Vigny, Alphonse de Lamartine en Victor Hugo.⁶⁴ De laatste zei zelfs: 'Ik wil Chateaubriand zijn of niets!' ⁶⁵ Chateaubriand kan daarnaast in een bredere literaire ontwikkeling worden geplaatst. De negentiende eeuw laat zich kenmerken door een enorme toename aan correspondenten, dagboekschrijvers en memoristen. Zij gaven blijk van de herkenning van verandering die hen motiveerde tot het schrijven van deze egodocumenten. Niet voor niets nam ook de populariteit van de brief als literair genre in een razend tempo toe in de negentiende eeuw: de persoonlijke belevenis kon zo sterk worden uitgedrukt.⁶⁶

Chateaubriand kan worden beschouwd als een zeer veelzijdig persoon, met allerlei verschillende kanten. Hij is daarom op heel uiteenlopende manieren beoordeeld. Tweehonderd jaar na zijn geboorte werd hij in 1968 herdacht op de Universiteit van Wisconsin. De conferentie illustreert de veelkleurigheid van Chateaubriand: hij werd beschouwd als dichter, maar ook als politiek strateeg en zelfs als onbedoeld humorist.⁶⁷ Hem werden zelfs profetische visioenen toegeschreven, met name met betrekking tot de rol van de massamedia.⁶⁸ Hoewel het logisch lijkt dat Chateaubriand op verschillende manieren wordt beoordeeld is het merkwaardig dat zijn biografen deze veelkleurigheid veel minder onderstrepen en hem primair als schrijver beschouwen.

⁶⁴ Sieberg, *Chateaubriand: Romantik und Politik*, 1.

⁶⁵ Encyclopaedia of French Cultural Heritage in North America, 'French Culture in North America; Chateaubriand's Travels and Literature', (versie 9 april 2015) http://www.ameriquefrancaise.org/en/article-467/French_Culture_in_North_America;_Chateaubriand%E2%80%99s_Travels_and_Literature_.html (9 april 2015).

⁶⁶ P. Fritzsche 'Chateaubriand's Ruins: Loss and Memory after the French Revolution', *History and Memory*, Vol. 10:2 (1998) 105.

⁶⁷ Met betrekking tot de humorische benadering betoogt de auteur: '(that) not only Chateaubriand laughs [...] but also that he possesses great skill in making others laugh', R. Switzer, *Chateaubriand Today: Proceedings of the Commemoration of the Bicentenary of the Birth of Chateaubriand* (The University of Wisconsin 1970), Contents. 105.

⁶⁸K. O'Flaherty, 'Chateaubriand and the World of Today', *Irish Quarterly Review*, Vol. 61:243 (1972) 270.

Behalve als schrijver is Chateaubriand ook als politicus en (politiek) denker belangrijk en interessant. Sinds de late jaren 1960 zijn op dit terrein verschillende onderzoeken verschenen. Deze scriptie concentreert zich op één cruciaal aspect: de houding van Chateaubriand tegenover de Franse Restauratie. Hoe stond hij daartegenover als politicus en als politiek theoreticus? Deze houding blijkt even ambivalent te zijn geweest als zijn houding tegenover de Franse Revolutie en Napoleon. De memoires van Chateaubriand vormen daarbij de voornaamste bron.

Hoofdstuk 2: Chateaubriands worsteling met de Franse Revolutie en Napoleon

In dit hoofdstuk zal gekeken worden naar Chateaubriand in twee zeer belangrijke historische perioden, de Franse Revolutie (1789-1799) en de Napoleontische periode (1799-1815). Het hoofdstuk is allereerst een aanloop naar de Restauratie (1815-1830) omdat ik meen dat Chateaubriand niet volledig kan worden begrepen zonder hem eerst te beschouwen in de twee turbulente periodes die direct aan de Franse Restauratie voorgingen. Als gevolg hiervan zal dit hoofdstuk kleiner zijn dan het derde en vierde. Het hoofdstuk bestaat uit twee delen en deelt eenzelfde structuur. De werken van Chateaubriand, met name zijn memoires, zullen worden geanalyseerd en verweven met de historische context. Zonder deze voorgeschiedenis kan de houding van Chateaubriand tegenover de Restauratie niet begrepen worden.

2.1 De Franse Revolutie

De Franse Revolutie was waarschijnlijk de meest schokkende gebeurtenis die Chateaubriand, zoals al zijn tijd- en standgenoten, zou ervaren: de sociale en politieke omwenteling heeft zijn leven en toekomst bepaald. De Franse Revolutie zou hem huiverig ten opzichte van verandering hebben gemaakt, ongeacht de vorm waarin deze plaatsvond.⁶⁹ Hij schreef er meerdere politiek explosieve pamfletten over en ook komen de Franse Revolutie en Napoleon herhaaldelijk terug in zijn memoires. Chateaubriand vatte in zijn essay uit 1797 over revoluties het begrip revolutie op als een totale verandering van de natie op bestuurlijk niveau, of dat nu de overgang van een monarchie naar een republiek of vice versa was.⁷⁰ Hij vergeleek daarbij de Franse Revolutie met allerlei andere klassieke en moderne revoluties, zoals de godsdienstoorlogen in Frankrijk, de burgeroorlog in Engeland en de vrijheidsoorlog van de 13 koloniën tegen Engeland. Dit geeft aan dat hij op het moment het unieke karakter en de wereldhistorische betekenis van de Franse Revolutie nog niet beseftte; dat zou pas later komen.

Chateaubriand had geen duidelijk antwoord op de vraag waarom de Franse Revolutie was uitgebroken. Hij wees op de financiële problematiek, de institutionele tekortkomingen en de onwillige houding van de adel en de geestelijkheid met het woud van privileges. De

⁶⁹ Scott, *Chateaubriand: The Paradox of Change*, 15.

⁷⁰ François René de Chateaubriand, *An historical, political, and moral essay on revolutions, ancient and modern* (London 1815) 6.

absolutistische koning trof in zijn ogen echter geen enkele blaam.⁷¹ Hij prees de hervormingen van Maupeou,⁷² die het politieke verzet van de parlementen tegen de kroon had gebroken, ondanks zijn impopulariteit bij de adel. Dit illustreert de voortdurende loyaliteit van Chateaubriand jegens de Bourbondynastie, en toont in mindere mate zijn liberale ideeën.⁷³ Ook in zijn *Essai sur les révolutions* benadrukt hij dat de moeilijkheden niet aan de koning lagen; hij werd verraden door de Jacobijnen.⁷⁴ Het is op zijn minst opvallend te noemen dat het Chateaubriand aan kennis over de ontwikkelingen op het Franse platteland ontbrak, hoewel dit valt te wijten aan zijn klassenisolement: hij beschrijft hoofdzakelijk uitvoerig zijn eigen groep.⁷⁵ Chateaubriand stond in eerste instantie niet onwelwillend tegenover de Franse Revolutie, die beginselen van vrijheid hoog in het vaandel had. Bij de val van de Bastille vertelt hij hoe elegant geklede vrouwen zich mengden met halfnaakte werklieden en samen toekeken hoe het symbool van het oude regime vernietigd werd.⁷⁶ De Bastille bleek een ontmoetingsplaats voor man en vrouw van elke mogelijke politieke kleur of rang te zijn: 'old France had come here to finish, new France to begin.'⁷⁷ Chateaubriand nam echter snel afstand toen de Revolutie steeds gewelddadiger van aard werd: zijn ideeën over vrijheid waren niet langer in overeenstemming met de revolutionaire gevolgen van die idealen. Hij raakte teleurgesteld in de gang van zaken, bang zelfs.⁷⁸ Hij begon daarom steeds meer met het idee te spelen Frankrijk tijdelijk te verlaten.

Chateaubriand stelde zich in eerste instantie onpartijdig op. Hij veroordeelde en verafschuwde het gebruik van geweld door voor- en tegenstanders van de Franse Revolutie. In de Nationale Vergadering keerde hij zich tegen de royalistische oppositie en vreesde hij dat deze een burgeroorlog zou ontketenen.⁷⁹ In zijn memoires beschrijft hij de maatschappij als een constant veranderende mengelmoes tussen verleden en toekomst waarin geen moment van

⁷¹ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek V: hoofdstuk 1: sectie 1, 2. Hoofdstuk 3: sectie 1.

⁷² Maupeou was Kanselier van Frankrijk (1768-1774) en kreeg het voor elkaar veel knelpunten van de monarchie te hervormen; als de koning hem nog verregaandere hervormingen had toegestaan, had de val van de monarchie wellicht voorkomen kunnen zijn.

⁷³ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek V: hoofdstuk 1: sectie 1.

⁷⁴ François René de Chateaubriand, *An historical, political, and moral essay on revolutions*, vii.

⁷⁵ N. J. Maarsen, *De strijd om de Revolutie in de Restauratie. Een onderzoek naar voorstellingen van politici omtrent de revolutie en de betekenis van deze voorstellingen voor hun publiek gedrag* (Assen 1976) 68.

⁷⁶ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 102-103.

⁷⁷ *Ibid.*, 103.

⁷⁸ Encyclopaedia of French Cultural Heritage in North America, 'French Culture in North America; Chateaubriand's Travels and Literature', (versie 13 mei 2015) http://www.ameriquefrancaise.org/en/article-467/French_Culture_in_North_America;_Chateaubriand%E2%80%99s_Travels_and_Literature_.html (13 mei 2015).

⁷⁹ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 105.

verveling kon ontstaan.⁸⁰ Hij geeft evenwel toe moeite te hebben gehad onpartijdig te blijven. Het bleek met name moeilijk geen partij te kiezen in het leger. Enerzijds wilde hij het niet aanvallen [de revolutionaire aanpak] anderzijds wilde hij het niet dienen [de royalistische aanpak]. Als gevolg van die koppige neutraliteit beëindigde hij zijn militaire carrière,⁸¹ waarmee hij toch voor de royalistische weg koos. Chateaubriand beseftte het gevaar waarin hij zich nu bevond: zijn politieke onpartijdigheid werd een bedreiging voor zijn bestaan. Wanneer hij zijn onpartijdigheid in de beginfase van de Franse Revolutie probeert te verklaren schrijft hij persoonlijk politiek maar saai te vinden; zijn ware roeping lag in hogere sferen.⁸²

Tijdens de eerste fase van de Franse Revolutie leek Chateaubriand daarmee zowel ingenomen als daarvan afkering te zijn. Hij zag de politiek steeds verder polariseren, maar weigerde daaraan deel te nemen en keurde iedereen af die zijn politieke denkbeelden in praktijk probeerde te brengen. Niet in staat om een kant te kiezen ontvluchtte hij het revolutionaire strijdtonel en zette koers naar Amerika. In zijn memoires vermeldt Chateaubriand de opties die hij, en vele anderen, hadden. Sommigen namen deel aan de Revolutie; anderen maakten plannen voor een burgeroorlog; anderen vertrokken richting Ohio [...]; en weer anderen sloten zich aan bij de prinsen [van het huis Bourbon]. Uiteindelijk zag hij slechts twee opties: aansluiting bij de royalisten, die zich hevig verzetten tegen de veranderingen of aansluiting bij de patriotten, die ze juist omhelsden.⁸³ Chateaubriand laat meermaals duidelijk weten al langer serieus van plan te zijn geweest Frankrijk te verlaten, hoewel hij zich daar een enkele keer in tegenspreekt. In zijn zelfanalyse komt Chateaubriands eeuwige twijfel en ambivalentie sterk naar voren; er was in het revolutionaire Frankrijk geen plaats voor een liberale royalist. Toen een adellijke naam of titel voldoende reden werd tot vervolging verliet hij Frankrijk – juist vanwege zijn gematigde meningen die iemand verdachter maakten.⁸⁴

Na zijn terugkeer in Frankrijk in 1792 voelde hij slechts afschuw ten opzichte van de Revolutie. Hij ontleedde alle positieve aspecten waar de Revolutie aanvankelijk voor stond en schreef somber over mensen die dronken naar hun [de Revolutie] lot marcheerden. De bestorming van de Bastille, die hij eerst had toegejuicht, beschouwde hij nu als een directe aanval op de monarchie. De aristocratie was in zijn ogen de Revolutie begonnen, maar de

⁸⁰ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 107.

⁸¹ *Ibid.*, 109.

⁸² *Ibid.*, 110.

⁸³ *Ibid.*, 109.

⁸⁴ *Ibid.*, 111.

massa had haar voltooid.⁸⁵ Zijn veranderde zienswijze had geen invloed op zijn onpartijdigheid. Zo vermeldt hij expliciet dat zijn deelname aan het emigrantenleger niet zijn eigen keuze was, maar dat hij ‘gedwongen’ werd door zijn familie en zijn naam.⁸⁶

Zijn memoires over de Franse Revolutie laten telkens zien dat Chateaubriand zowel een royalist als een liberaal was, maar aan beide kampen niet kon deelnemen, noch zijn ambivalente gevoelens kon belijden omdat zij hem in beide kampen onmogelijk zouden maken. Eerst neigde hij tot de revolutionaire idealen en moedigde de realisatie ervan aan, maar zodra geweld het middel tot dat doel werd veroordeelde Chateaubriand de Revolutie. Een zuivere royalist was hij evenmin. Zijn legitimistische visie week op een punt af: hij omarmde ten dele de verlichtingsidealen, ondanks zijn trouw aan het huis Bourbon. In zijn memoires gaf hij bovendien toe Lodewijk XVI een zwakke koning te hebben gevonden. De macht van de koningen zou daarom door middel van een grondwet aan banden moeten worden gelegd.⁸⁷ Zijn voorkeur voor een constitutionele Bourbonmonarchie stamt al uit de tijd van de Franse Revolutie. Chateaubriand veroordeelde zonder reserve het schrikbewind van de Jacobijnen. Hij schilderde in schrille kleuren de overvolle gevangenissen, de talloze bloederige moordpartijen, de guillotines die dag en nacht in bedrijf waren, de willekeurige confiscatie van bezit en de beestachtige wijze van oorlogvoering, die onverschillig stond tegenover het aantal Franse soldaten dat omkwam. Niet zonder sterke overdrijving schreef hij over straten waar men door het bloed moest waden. Robespierre werd beschouwd als een moorddadige tiran, wiens val een heugelijk feit was. Allen met bezit waren in zijn tijd gedwongen te emigreren; hun huizen werden vernietigd, hun vrouwen werden geschonden en wie gepakt werd werd soms levend geroosterd.⁸⁸

Ondanks zijn veroordeling van het schrikbewind stond Chateaubriand ook hier ambivalent tegenover en besepte hij dat het een noodzakelijk kwaad was geweest, dat veel van het oude definitief had vernietigd: ‘Savage anger created ruins, and beneath that anger was hidden the intelligence which built among those ruins the foundations of a new building.’⁸⁹ Uit de as was een feniks herrezen; de positieve idealen van de Franse Revolutie konden pas na het schrikbewind worden gerealiseerd in de optiek van Chateaubriand.

⁸⁵ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek V: hoofdstuk 10: sectie 1.

⁸⁶ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 161, 164.

⁸⁷ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek V: hoofdstuk 10: sectie 1.

⁸⁸ François René de Chateaubriand, *An historical, political, and moral essay on revolutions*, 40-52, 276, 286-287.

⁸⁹ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek V: hoofdstuk 8: sectie 2.

2.2 Napoleon

Napoleon Bonaparte neemt een bijzondere plaats in Chateaubriands denken en werken in. Haast een zesde van zijn gehele memoires zijn gewijd aan het hervertellen van Napoleons ondernemingen. Enerzijds betreft dat een (feitelijke) geschiedenis van Napoleon, anderzijds kan dat worden gezien als een protest tegen de toen al oprukkende Napoleonlegende⁹⁰ en als een poging het epische tot historische proporties terug te brengen⁹¹: ‘Bonaparte was no Caesar.’⁹² Napoleon lijkt haast een leidmotief in zijn memoires te zijn; hij is een steeds terugkerend personage en hij wordt vaak als Chateaubriands grote broer afgeschilderd. In zijn memoires, maar ook in verschillende pamfletten, komt zijn merkwaardige ambivalentie ten opzichte van Napoleon telkens weer naar boven. Zijn relatie tot Napoleon is daarom moeilijk te duiden. Deze relatie is echter wel fascinerend, omdat Chateaubriand in eerste instantie bijzonder enthousiast over Napoleon was, en nog tijdens zijn heerschappij daar volledig op terug kwam. Na Napoleons dood zou hij hem echter weer louter positief afschilderen.⁹³ Chateaubriands perspectief op Napoleon wisselt niet voor niets gedurende zijn memoires: een deel daarvan schreef hij in Parijs in 1811, een deel in Londen in 1821, en een deel in Praag in 1833.

Chateaubriand dichtte Napoleon eenzelfde levensloop en dezelfde omstandigheden als zichzelf toe, die bovendien tot een parallelle lotsbestemming zouden hebben geleid: ‘Bonaparte was a poet in action.’⁹⁴ Hij zag Napoleon daarom niet alleen als een broer, maar ook als een rivaal – en leek er bovendien van overtuigd dat deze zienswijze wederzijds was. Dat Napoleons daden de levens van miljoenen mensen indringend hebben veranderd en de Europese kaart volledig opnieuw hebben ingedeeld wordt echter verwaarloosd.⁹⁵

Chateaubriand ontmoette Napoleon in 1802 toen hij werd uitgenodigd door zijn broer Lucien Bonaparte, ter ere van het zojuist gesloten Concordaat. Omdat hij het Christendom in *Le Génie* zo edel had verdedigd mocht hij aanwezig zijn. Napoleon zou hem als een goede vriend en bovenal als gelijke hebben onthaald.⁹⁶ Chateaubriand gaat in zijn memoires op deze ontmoeting in. Zijns inziens bestaan er slechts twee typen karakter in mannen van hun [Chateaubriand en Napoleon] grootsheid en statuur. Beide typen beschikken over zowel

⁹⁰ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXIV: hoofdstuk 8: sectie 1.

⁹¹ Boorsch, ‘Chateaubriand and Napoleon’, 57.

⁹² François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXIV: hoofdstuk 5: sectie 1.

⁹³ Ibid., boek XXIV: hoofdstuk 13: sectie 1.

⁹⁴ Ibid., boek XXIV: hoofdstuk 5: sectie 1.

⁹⁵ Boorsch, ‘Chateaubriand and Napoleon’, 56.

⁹⁶ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 210.

inspiratie als daadkracht; het ene bedenkt het plan, het andere voert dat uit.⁹⁷ Chateaubriand had duidelijk een te hoge dunk van zichzelf. Hem werd een baantje aangeboden in Rome, ondanks zijn gebrek aan ervaring in de diplomatie. Volgens Chateaubriand behoeven sommige mannen simpelweg geen leertijd.⁹⁸ Hoewel hij zich nooit uitdrukkelijk over Napoleons betekenis heeft uitgelaten, lag deze voor hem vermoedelijk in zijn daadkracht en succes. Hij zou het positieve van de Franse Revolutie hebben weten te behouden en tegelijkertijd de orde en rust hebben laten wederkeren.⁹⁹ Chateaubriand hoopte dat Napoleon het oude Frankrijk zou herstellen, terwijl hij de revolutionaire idealen zou behouden. Om uit het slop van de Revolutie te komen moest: '[men] bedagt zijn om een opperhoofd te benoemen dat een kind der omwenteling was.'¹⁰⁰

Het is echter veel interessanter om stil te staan bij Chateaubriands afkeer van Napoleon. Hij schreef daar het pamflet *De Buonoparte et des Bourbons* over, dat, zo beweert hij, heeft bijgedragen aan de restauratie van de Bourbondynastie in 1814.¹⁰¹ Het pamflet biedt inzicht in de gedaanteverandering van Chateaubriand ten opzichte van Napoleon, waaraan de terechtstelling van de duc d'Enghien ten grondslag lag. Napoleon werd nu meer als een despoot beschouwd, al bleef hij hem bewonderen en als een groot leider zien. Zijn ambivalentie tegenover Napoleon blijft ook in zijn memoires terugkeren. Enerzijds noemde hij Napoleon een object van angst en wantrouwen; anderzijds noemde hij zijn kwaliteiten; zijn inborst zou slechts gecorrumpeerd zijn geraakt.¹⁰²

De moord op de hertog kwam als een donderslag bij heldere hemel voor Chateaubriand. Deze veranderde zijn leven, evenals dat van Napoleon. Hij diende direct zijn ontslag in.¹⁰³ Het ontslag was een keerpunt in Chateaubriands carrière, hij ondervond daarna slechts tegenwerking.¹⁰⁴ Hoewel hij diep geroerd was door de moord op de hertog en hij Napoleon daarvoor veroordeelde, belette zijn zelfgeproclameerde broederlijke band vijandschap. Hij kwam echter wel tot inkeer; zijn legitimistische houding werd sterker. Zo

⁹⁷ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 209.

⁹⁸ *Ibid.*, 211.

⁹⁹ Maarsen, *De strijd om de Revolutie in de Restauratie*, 73.

¹⁰⁰ Zelfs in zijn pamflet *De Buonoparte et des Bourbons* kan hij niet uitsluitend negatief zijn over Napoleon, blijktens dit citaat. François René de Chateaubriand, *Over Buonaparte, de Bourbons, en de noodzakelijkheid van zich, voor het welzijn van Frankrijk en van Europa, onder onze wettige vorsten te vereenigen* (Amsterdam & 's-Gravenhage 1814) 5.

¹⁰¹ Chateaubriand schrijft dat Lodewijk XVIII groter nut had aan zijn pamflet dan aan een leger van honderdduizend man: 'I helped him to give him the crown.' François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 266.

¹⁰² François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 221.

¹⁰³ *Ibid.*, 219.

¹⁰⁴ Boorsch, 'Chateaubriand and Napoleon', 60.

verdedigde hij in *De Buonoparte et des Bourbons* de monarchie¹⁰⁵ tot het uiterste: ‘De koning levert aanstonds het denkbeeld op van het wettige gezag, van de orde, de vrede, de vrijheid volgens de wet en de instellingen der monarchale regering. De herinneringen van het oude Frankrijk, de godsdienst, de oude gebruiken, de familie-zeden, de gewoonten onzer kindsheid, de wieg, het graf, alles hecht zich aan dit heilige woord van Koning.’¹⁰⁶ Zodra duidelijk werd dat Napoleon zich, ondanks zijn genie als een wolf in schaapskleren voordeed, zag Chateaubriand in de Bourbondynastie de waarheid, het juiste. Hij schrijft daar in zijn memoires over: ‘we [the French] no longer saw in him anything but the author and condemner of our woes.’¹⁰⁷ Daartegenover bleef hij Napoleon toch altijd oprecht bewonderen, zelfs toen hij hem zo genadeloos aanviel.¹⁰⁸ Chateaubriands visie op Napoleon was en bleef ambivalent, evenals op de Franse Revolutie.

Chateaubriand liet zich ook ten aanzien van Napoleon door liberale en royalistische sympathieën leiden. Aanvankelijk zag hij hem als het licht dat Frankrijk uit de revolutionaire duisternis kwam redden, en orde op zaken kwam stellen. Het tij keerde echter in 1804, na de moord op de duc d’Enghien. Napoleon werd nu meermaals afgeschilderd als een vreemdeling, terwijl de Bourbondynastie ‘uit ons bloed geboren’ was; Frankrijk behoorde toe aan een Fransman en niet aan een Corsicaan. Het herstel van het huis Bourbon was daarom noodzakelijk; het zou een schande zijn een vreemdeling te gehoorzamen.¹⁰⁹ Deze uitspraak liet zien dat het nationalisme als ideologie veld won.¹¹⁰ Chateaubriand werd hierdoor ook beïnvloed.¹¹¹ Hij zag de Bourbondynastie echter hoofdzakelijk als de geneesheer van Napoleons bloedvergieten: ‘Kiezen wij tusschen Buonaparte die weder tot ons komt het bloedige Wetboek der conscriptie medebrengende, en tusschen Lodewyk XVIII die nadert om onze wonden te heelen, met het testament van Lodewijk XVI in de hand.’¹¹²

Chateaubriand maakte uiteindelijk de balans in een bijzonder langdradige zin op. Napoleon was niet groot vanwege zijn woorden, speeches, geschriften of deugdzaamheid ten opzichte van vrijheid; hij was groot omdat hij een solide en stevig overheidsapparaat, met nieuwe wetboeken, rechtbanken en scholen had geïnstitutionaliseerd: hij had uiteindelijk de

¹⁰⁵ Met aan het hoofd de vorsten van het huis Bourbon.

¹⁰⁶ François René de Chateaubriand, *Over Buonaparte*, 58.

¹⁰⁷ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 268.

¹⁰⁸ *Ibid.*, 267.

¹⁰⁹ François René de Chateaubriand, *Over Buonaparte*, 74, 75.

¹¹⁰ Sperber, *Revolutionary Europe*, 314-315.

¹¹¹ Nationalistische ideeën als loyaliteit richting de natie komen in zijn werken vanaf het (post)Napoleontische tijdperk met vlagen terug. *Ibid.*, 98.

¹¹² François René de Chateaubriand, *Over Buonaparte*, 63.

orde hersteld.¹¹³ Dit deed echter niet af aan de morele teloorgang van Frankrijk, waar Napoleon eveneens verantwoordelijk voor was. Door zijn liberale idealen beseftte Chateaubriand dat de monarchie in haar bestaande vorm ten dode gedoemd was. De nadruk verplaatste zich daarom in zijn memoires naar datgene waar de Bourbondynastie haar bestaan mee legitimeerde: het geloof. De belangrijkste les die volgens Chateaubriand uit de Revolutie (en Napoleon) kon worden getrokken was het belang van het katholieke geloof.¹¹⁴ Hij had het gevoel tussen een uitgestorven wereld en een bijna uitgestorven wereld te zijn aanbeland.¹¹⁵ Hoeveel er precies nog gered of hersteld kon worden, met name op het gebied van de Bourbonmonarchie, zou de Restauratie moeten uitwijzen.

¹¹³ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 306.

¹¹⁴ *Ibid.*, 290, 314.

¹¹⁵ *Ibid.*, 324.

Hoofdstuk 3: Chateaubriand en de Restauratie

In hoofdstuk 3 en 4 staat het kernpunt van deze scriptie centraal. Na de ondergang van Napoleon werd Europa tijdens het Congres van Wenen door de overwinnaars gerestaureerd: Europa werd staatkundig en institutioneel herzien.¹¹⁶ Chateaubriand was in deze periode politiek actief en dacht, vooral in zijn memoires, uitgebreid na over de politiek. Hoe stond hij tegenover de Restauratie in Frankrijk? Was de Restauratie volgens hem een breuk met of een voortzetting van de Franse Revolutie en Napoleon? Hoe passen de denkbeelden van Chateaubriand in zijn houding vis-à-vis de Franse Restauratie? Zowel de verwachtingen als de denkbeelden van Chateaubriand komen uitgebreid aan bod.

3.1 Chateaubriands verwachtingen

Chateaubriands verwachtingen van de Franse Restauratie wisselden door de tijd heen. Dat hangt samen met drie soorten gevoelens en denkbeelden die bij hem om de voorrang streden: royalistische en legitimistische ideeën, liberale beginselen en romantisch-nostalgische sentimenten. Zijn meest in het oog springende aanhankelijkheid, met name aan het begin van de Franse Restauratie, betreft zijn royalistische overtuiging.

‘During the first year of the Restoration, I witnessed the third transformation of society within my lifetime: I had seen the old monarchy turn into the constitutional monarchy, and the latter into the Republic; I had seen the Republic change into military despotism; and now I was seeing military despotism turning back into a free monarchy, the new ideas and the new generations returning to the old principles and the old man.’¹¹⁷

Chateaubriand verwachtte, zoals blijkt uit zijn memoires, een terugkeer naar de monarchie, waarin de principes van het Ancien Régime in ere zouden worden hersteld en waaraan nieuwe elementen van de Franse Revolutie en de Napoleonische periode zouden worden toegevoegd. Al meteen blijkt dat hij niet dacht aan een terugkeer naar de absolute monarchie, maar naar de constitutionele monarchie uit de beginjaren van de Franse Revolutie. Royalisme en liberalisme waren reeds in het begin van de Restauratie onlosmakelijk bij hem verbonden. Zijn voorkeur voor de Bourbonmonarchie was sterk, al tijdens het Napoleonisch regime,

¹¹⁶ Broers, *Europe after Napoleon*, 9.

¹¹⁷ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 271.

zoals blijkt uit zijn pamflet *De Buonoparte et des Bourbons*. Hij volgde Lodewijk XVIII naar Gent tijdens de Honderd Dagen van Napoleon¹¹⁸ en schreef het essay *Réflexions Politiques* (1814) – dat al de kern van zijn pamflet *Monarchie selon la Charte* (1816) bevatte.¹¹⁹ In deze essays zette hij zijn constitutionele ideeën uiteen en verdedigde hij de Bourbonmonarchie.

In *Monarchie selon la Charte* nam Chateaubriand het op voor Lodewijk XVIII. De koning weigerde een grondwet in te voeren bij de Restauratie en vaardigde in plaats daarvan een constitutioneel charter uit: het charter van 1814. Dit grondwettelijke document zou de basis voor zijn bewind vormen. De Koninklijke macht werd enigszins beperkt, maar de gecentraliseerde en autoritaire structuur van de Napoleontische tijd werd gehandhaafd.¹²⁰

Chateaubriands pamflet over het charter illustreert treffend zijn verwachtingen van de Franse Restauratie. Zijn pamflet was een uiterst politiek geladen boodschap. Volgens hem konden er slechts drie typen staatsgezag met een legitieme koning bestaan: het absolutisme van het Ancien Régime, het despotisme en het constitutioneel gezag. De eerste optie was niet langer mogelijk; het despotisme kon slechts met de ijzeren vuist van Napoleon gedijen. Frankrijk was kortom rijp voor een constitutionele monarchie; bovendien waren volgens hem de Bourbons niet in staat despotisch te regeren.¹²¹ Een representatieve monarchie was geenszins een perfect alternatief, maar bood desalniettemin ontegenzeggelijke voordelen. Despotisme werd zo in de kiem gesmoord. Daarnaast bevorderde zo'n bestuurssysteem kunst en literatuur, wat voor Chateaubriand niet onbelangrijk was.¹²² Ondanks zijn goede bedoelingen viel het pamflet niet in goede aarde en werd het al snel in de ban gedaan. Volgens Chateaubriand zouden de ministers het charter niet helemaal begrepen hebben; zij zouden hem daarom als reactionair beschouwen. Velen vonden het charter niets meer dan een cosmetische ingreep: de term 'keizerlijk' werd door 'koninklijk' vervangen.¹²³ Chateaubriand zag zijn pamflet zelf als een catechismus van de grondwet: de koning regeert, maar bestuurt niet.¹²⁴ Hij benadrukte het belang van een constitutionele monarchie en toonde zich veel progressiever dan andere politici: zo reactionair was hij helemaal niet. Hij was een liberale legitimist: in zijn ogen lag het charter in het verlengde van de oeroude grondwet.¹²⁵ Hij meende dat het charter een mislukking kon worden, maar alleen als de beginselen van de

¹¹⁸ Maarsen, *De strijd om de Revolutie in de Restauratie*, 83.

¹¹⁹ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXII: hoofdstuk 24: sectie 1.

¹²⁰ Laven, Riall, *Napoleon's Legacy*, 11.

¹²¹ François René de Chateaubriand, *The Monarchy according to the Charter* (London 1816) 1-2.

¹²² François René de Chateaubriand, *The Monarchy according to the Charter*, 236.

¹²³ Laven, Riall, *Napoleon's Legacy*, 186.

¹²⁴ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXV: hoofdstuk 3: sectie 1.

¹²⁵ *Ibid.*, boek XXII: hoofdstuk 18: sectie 1.

Franse Revolutie nog niet stevig genoeg in de Franse samenleving zouden zijn verankerd.¹²⁶

Het charter werd door de royalisten geprezen en door de liberalen verdoemd. De ultraroyalisten hadden ook niets met het charter op: zij wantrouwden de revolutionaire nalatenschap en wilden liever terug naar de prerevolutionaire situatie.¹²⁷ Elke politieke groepering had haar eigen ideaal van het politiek bestel. Chateaubriand omarmde zowel royalistische als liberale denkbeelden. Hij zag de Restauratie als een voortzetting van de Franse Revolutie; na de Restauratie raakte hij enkel meer overtuigd van deze zienswijze.¹²⁸ Zijn liberale denkbeelden zouden gedurende de Restauratie een steeds prominentere plaats in zijn denken innemen en hij zou later zelfs zijn gedachten laten gaan over het afbreken van de monarchie en het opbouwen van de democratie.¹²⁹

In het verlengde hiervan meende Chateaubriand dat de overblijfselen van het Ancien Régime zich moesten verzoenen met de nieuwe instituties. Anderen waren veel conservatiever, met name de ultraroyalisten, zoals hun feitelijke leider Jean-Baptiste de Villèle, die een representatieve regering afwees en terug wilde naar de instituties van het Ancien Régime.¹³⁰ Chateaubriand meende dat dit onverenigbaar zou zijn met de liberale (grond)rechten van vrijheid en bezit, die te algemeen geaccepteerd werden.¹³¹ Een terugkeer naar het Ancien Régime was bovendien ondanks haar wenselijkheid volgens hem niet mogelijk. Hij ging inzien dat zelfs de beste principes van het Ancien Régime misbruikt konden worden.¹³²

Chateaubriands kijk op de Restauratie en op Napoleon veranderden na diens overlijden in 1821. Zijn romantisch-nostalgische sentimenten deden zich gelden: zijn bewondering voor Napoleon nam sterk toe.¹³³ Hij zag de schaduwzijden van de Restauratie nu duidelijker. De grootheid van Frankrijk was verdwenen met de val van Napoleon. Napoleon was een reus geweest; niemand kon hem vervangen.¹³⁴ Chateaubriand keek met toenemende nostalgie naar de Napoleontische tijd terug.¹³⁵ Toch noemde hij in 1822 de Restauratie een glorieuze tijd.¹³⁶ Chateaubriand ontwikkelde geen consistente visie op de Restauratie en bleef

¹²⁶ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXII: hoofdstuk 21: sectie 1.

¹²⁷ Laven, Riall, *Napoleon's Legacy*, 188.

¹²⁸ Hij meende dat er zich geen afzonderlijke revoluties meer zouden voltrekken. Alleen de grote Revolutie zou nog besloten moeten worden. François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 377.

¹²⁹ François René de Chateaubriand, *The Monarchy according to the Charter*, 6, 249.

¹³⁰ Laven, Riall, *Napoleon's Legacy*, 32.

¹³¹ François René de Chateaubriand, *The Monarchy according to the Charter*, 235, 244.

¹³² *Ibid.*, 235-236.

¹³³ Maarsen, *De strijd om de Revolutie in de Restauratie*, 92.

¹³⁴ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXIV: hoofdstuk 13: sectie 1.

¹³⁵ *Ibid.*, boek XXV: hoofdstuk 1: sectie 1.

¹³⁶ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 200.

weifelen tussen verschillende sentimenten en gezichtspunten.

Chateaubriand was constant op zoek naar een verbinding tussen het goede van de Franse Revolutie en het goede van het Ancien Régime¹³⁷ en benadrukte de continuïteit van 1789. Tevens zocht hij naar een verbinding tussen het goede van de Franse Revolutie en de Restauratie. Hij beschouwde deze als een mogelijkheid om de legitieme monarchie te verzoenen met liberale vrijheden. De machthebbers tijdens de Restauratie zagen in hem daarom eerder een vijand.¹³⁸ Hij werd zodanig genegeerd dat hij zelfs overwoog zich terug te trekken naar Zwitserland.¹³⁹ Toen de Restauratie in 1830 ten einde kwam, veranderde zijn kijk op de zaken. Vol nostalgie beschouwde hij een jaar later, in 1831, de Restauratie en meende dat er een ding in het heden ontbrak: het verleden. Hij verzuchtte: ‘Only an old tree-stump rooted deeply in the past can brave with impunity the storms of liberty and the Press.’¹⁴⁰ De eigentijdse ontwikkelingen konden volgens hem alleen straffeloos worden geaccepteerd en geïnstitutionaliseerd door ze te verzoenen met het verleden. Royalisme, legitimisme, liberalisme en Romantiek liepen bij Chateaubriand door elkaar en leidden tot onverenigbare en onrealiseerbare verwachtingen en wensdromen. Dit kon niet anders dan resulteren in bijzonder ambivalente gevoelens tegenover de Restauratie.

3.2 Positieve aspecten

Chateaubriand zag in de Restauratie zowel positieve als negatieve aspecten. Positief waren in zijn ogen vooral drie aspecten. Als eerste de terugkeer van de legitieme monarchie: het herstel van het huis Bourbon als rechtmatig koningshuis van Frankrijk. Met de terugkeer van de Bourbons kwam volgens Chateaubriand tegelijk een einde aan de immoraliteit van het Napoleontisch bewind. Het katholiek geloof was voor hem onlosmakelijk met de legitimiteit verbonden; troon en altaar vormden een heilige twee-eenheid.

Als tweede de invoering van liberale beginselen. Met de Bourbons herkreeg de maatschappij haar vrijheid. Napoleon had de Fransen aan een despotisch gezag onderworpen en hen tot slaaf gemaakt.¹⁴¹ Velen hadden dat niet onderkend omdat Napoleon orde en rust had gebracht na de anarchie die in Frankrijk voor 1799 heerste. Despotisme en vrijheid waren

¹³⁷ Maarsen, *De strijd om de Revolutie in de Restauratie*, 92.

¹³⁸ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXXIV; hoofdstuk 3; sectie 1.

¹³⁹ Ibid., boek XXII: hoofdstuk 24: sectie 1.

¹⁴⁰ Ibid., boek XXXIV: hoofdstuk 3: sectie 1.

¹⁴¹ Ibid., boek XXIV: hoofdstuk 7: sectie 1.

zo met elkaar verward.¹⁴² Met de val van Napoleon kwam een einde aan het despotisme. De Fransen konden weer trots zijn, nu zij vrij waren. De Restauratie zou liberale beginselen invoeren en waarborgen zoals het charter van 1814 had verkondigd. Er konden weer vrij ideeën worden uitgewisseld en dat zou een impuls aan het intellectuele leven geven.

Een van de voornaamste liberale beginselen was voor Chateaubriand persvrijheid. Tijdens de Honderd Dagen sprak hij zeer ten gunste van persvrijheid. Hij stuurde de koning een rapport waarin het belang ervan sterk werd benadrukt. Persvrijheid moest volgens hem onderdeel van de constitutionele monarchie zijn. Zijn zienswijze streek de meeste prinsen en *émigrés* zeer tegen de haren en verwekte in Parijs beroering.¹⁴³ Hij keerde zich sterk tegen het kabinet-Richelieu nadat het de persvrijheid had beteugeld. Persvrijheid was volgens hem vitaal voor een maatschappij omdat de waarheid altijd boven water moest komen. Chateaubriand bevond zich met zijn uitlatingen regelmatig op glad ijs; de politie stond zelfs meermaals voor zijn deur.¹⁴⁴ De Restauratie en persvrijheid stonden op zeer gespannen voet met elkaar.

Als derde de introductie van rust, vrede en stabiliteit. Met de val van Napoleon werd een tijdperk afgesloten: er kwam een einde aan de eindeloze oorlogvoering.¹⁴⁵ De despoot die Frankrijk in zijn greep had gehouden was van het toneel verdwenen.¹⁴⁶ Er zou volgens Chateaubriand met de Restauratie een tijdperk aanbreken waarin Frankrijk onder leiding van de Bourbonmonarchie zou terugkeren naar de tijd vóór Napoleon. Nationalistische en romantische gevoelens waren hierbij met elkaar verbonden. Frankrijk werd weer geregeerd door een Fransman en Frankrijk behoorde weer aan de Fransen toe. Ook het katholiek geloof was hiermee nauw verweven. De Bourbons zouden dat zijn natuurlijke plaats teruggeven. Chateaubriand keek met nostalgie terug naar de diepe vroomheid die in het Ancien Régime zou hebben bestaan en hoopte op een herleving ervan onder de Bourbons. Later zag hij de toekomst van het geloof minder rooskleurig in.

3.3 Negatieve aspecten

Het valt bij het bestuderen van zijn memoires meteen op dat Chateaubriand over de negatieve aspecten van de Restauratie duidelijker en uitvoeriger is dan over de positieve aspecten. Drie

¹⁴² François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXIII: hoofdstuk 12: sectie 1.

¹⁴³ Ibid., boek XIII: hoofdstuk 6: sectie 1.

¹⁴⁴ Ibid., boek XXV: hoofdstuk 3: sectie 1.

¹⁴⁵ Ibid., boek XXIV: hoofdstuk 16: sectie 1.

¹⁴⁶ Ibid., boek XLII: hoofdstuk 11: sectie 1.

negatieve aspecten krijgen de meeste aandacht.

Als eerste het gevaar van het leger. Volgens Chateaubriand werd de grootste en onherstelbaarste fout al in het begin van de Restauratie gemaakt: het leger had moeten worden ontbonden, terwijl de maarschalken, generaals, militaire gouverneurs en officieren beter in dienst hadden kunnen worden gehouden met hun pensioen, eer en rang. Nadat het leger hervormd zou zijn konden de soldaten opnieuw in dienst worden genomen.¹⁴⁷ Dit had voorkomen dat het leger zich bij de oppositie zou kunnen voegen. Chateaubriand vreesde, met het Directoire in zijn achterhoofd, dat de legitimiteit van het regime onder druk van het leger zou komen te staan: het leger moest trouw zijn aan de Bourbonmonarchie.

Als tweede het gevaar van opportunistische politici, ambtenaren en officieren. Het Restauratieregime wemelde van de windhanen. In zijn memoires stelt Chateaubriand zich de vraag of de Restauratie was toe te schrijven aan royalisten die Napoleon graag vervangen zagen door een Bourbonkoning. Hij schrijft met verbazing amper legitimistische Fransen te kunnen aanwijzen. De Restauratie werd echter gretig omarmd door de ministers, bureaucraten en generaals die tijdens Napoleon dienst hadden gedaan. Zij zwoeren, zoals Chateaubriand met bewondering en weerszin zag, direct trouw aan de Bourbonmonarchie. Oprechte legitimisten zoals hij, werden gehoond, zwart gemaakt en opzijgeschoven.¹⁴⁸ Frankrijk zag in Lodewijk XVIII geen verlossende door God gezonden koning, maar simpelweg een nieuwe heerser bij wie men in het geveel moest komen en een functie moest zien te bemachtigen. De afkeer die Chateaubriand koesterde tegenover de windhanen die het ene moment ‘lang leve Napoleon’ riepen en het volgende moment ‘lang leve de koning’ riepen¹⁴⁹ hangt samen met het gemak waarmee zij hadden meegewerkt aan het despotisme van Napoleon.¹⁵⁰ Hij trok hun loyaliteit aan de Bourbons daarom sterk in twijfel.

Als derde het gevaar van dechristianisering. Chateaubriand zag dat de Restauratiemonarchie moeilijk was te verenigen met liberale beginselen en democratie. Deze monarchie was voor hem echter onlosmakelijk verbonden met terugkeer naar het katholiek geloof. Tegenover versterking van de staatsmacht en vooruitgang van liberale beginselen en het intellectuele leven stond ondermijning van de religie en moraliteit.¹⁵¹ De prijs die werd betaald voor democratie was, zo vond Chateaubriand, de corruptie van de ziel. Hieruit verklaarde hij ook de toenemende nadruk op het individu. Chateaubriand leek ervan overtuigd

¹⁴⁷ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXII: hoofdstuk 21: sectie 1.

¹⁴⁸ Ibid., boek XXII: hoofdstuk 23: sectie 1.

¹⁴⁹ Ibid., boek XXII: hoofdstuk 20: sectie 1.

¹⁵⁰ Ibid., boek XXII: hoofdstuk 20: sectie 2.

¹⁵¹ dat wil zeggen de institutionalisering van de revolutionaire idealen tot 1792: de democratie bezat volgens Chateaubriand grote en vruchtbare deugden. Ibid., boek XXXVII: hoofdstuk 14: sectie 1.

dat zonder religie de maatschappij uiteindelijk zou vergaan. Religie bood houvast aan zowel vrijheid als orde. Met nostalgie keek hij naar de diepe vroomheid van het verleden, die naar hij hoopte met de Restauratie zou terugkeren. Vrijheid zou in principe de wereld kunnen redden, maar deze zou zich zonder religie niet verder kunnen ontwikkelen. Orde zou de maatschappij in evenwicht kunnen houden, maar zonder religie zou deze niet stevig zijn geworteld.¹⁵² Chateaubriand betreurde de teloorgang van religie, maar beseftte tegelijkertijd dat het oude Europa nooit zou terugkeren. Kon het nieuwe Europa hoop bieden? Zijn romantisch-nostalgische gevoelens verhinderden hem daar positief over te denken. Hij zag twee mogelijkheden: het onmogelijke verleden, of de onmogelijke toekomst.¹⁵³

Chateaubriand zag dat de Restauratie onverenigbaar was met persvrijheid, het liberale beginsel dat hem boven alles ter harte ging. Napoleon had de stem van de waarheid [de pers] vervormd tot de stem van het despotisme, die alle vrijheid van meningsuiting en discussie had gesmoord en de keizerlijke geschiedenis valselijk had herschreven.¹⁵⁴ Zijn eigen krant, *Le Conservateur*, had dankzij censuur de geest gegeven.¹⁵⁵ De Restauratie bracht echter, tegen zijn hoop en verwachting in, geen persvrijheid; de pers leidde een uiterst wankel bestaan. Zonder persvrijheid was de Restauratie volgens Chateaubriand ten dode opgeschreven.¹⁵⁶ Hij bleef evenwel denken dat de pers nooit helemaal was te onderdrukken.¹⁵⁷

Chateaubriand bezat een complexe geesteswereld, waarin allerlei denkbeelden en emoties met elkaar streden. In zijn memoires geeft hij dat toe: ‘How swiftly and how frequently we change our existence and our illusions! [...] Man does not have a single, consistent life; he has several laid end to end, and that is his misfortune.’¹⁵⁸ Hij is te vergelijken met een goochelaar die een aantal ballen omhoog hield. Hij was een heldere denker, maar tegelijk romantisch, nostalgisch en melancholisch. Royalistische, liberale, reactionaire en nationalistische denkbeelden en sentimenten streden in hem om de voorrang. Hij was gevoelsmatig een royalist, die terugverlangde naar de monarchie en de religie van het Ancien Régime, terwijl hij qua denken juist een revolutionaire liberaal was die vrijheid als het grootste ideaal zag. Met zijn romantisch-nostalgische inslag waren zijn ‘rationele’ denkbeelden vaak onderschikt aan zijn gevoelens: gevoel en verbeelding speelden niet alleen in zijn schrijverschap, maar ook in zijn handelen als politicus een grote rol. Zijn

¹⁵² François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XLII: hoofdstuk 13: sectie 1.

¹⁵³ Ibid., boek XLII: hoofdstuk 14: sectie 1.

¹⁵⁴ Ibid., boek XXIV: hoofdstuk 5: sectie 1.

¹⁵⁵ Ibid., boek XXVIII: hoofdstuk 7: sectie 1.

¹⁵⁶ Maarsen, *De strijd om de Revolutie in de Restauratie*, 92.

¹⁵⁷ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXXI: hoofdstuk 8: sectie 1.

¹⁵⁸ Ibid., boek III: hoofdstuk 14: sectie 1.

nationalistische bevingenheid werd eveneens gedomineerd door nostalgie: hij zag Napoleon enerzijds als een despoot die Frankrijk grote ellende had gebracht maar anderzijds als een militair genie dat Frankrijk onvoorstelbare roem en prestige had bezorgd. Chateaubriand was een vat vol tegenstrijdigheden. Hij had een paradijselijk beeld van hoe de wereld was en zou moeten zijn, maar besepte tegelijkertijd dat dit hersenschimmen en illusies waren. Zowel het Ancien Régime als de Franse Revolutie en Napoleon bezaten elementen die behouden moesten blijven, maar de Restauratie slaagde er volgens hem niet in deze te consolideren. Hij laat zich daarom kennen als een nostalgische idealist met een tweeslachtige kijk op het verleden en heden. Hoe deze denkbeelden zich in de Restauratie praktisch hebben gemanifesteerd zal in het laatste hoofdstuk beantwoord worden.

Hoofdstuk 4: Chateaubriand en de koningen van de Restauratie

In het vorige hoofdstuk stond de gedachtewereld van Chateaubriand centraal. In dit laatste hoofdstuk worden zijn denkbeelden aan de praktijk getoetst. Er wordt ingegaan op de posities die hij tijdens het bewind van Lodewijk XVIII en Karel X bekleedde en op de wijze waarop hij deze verloor. Deze analyse leunt wederom op Chateaubriands memoires, alsook op secundaire literatuur.

4.1 Lodewijk XVIII

Chateaubriands politieke carrière begon meteen na het herstel van de Bourbonmonarchie. Hij voelde zich in deze periode vooral genegeerd. Lodewijk XVIII had zelfs aangegeven liever geen poëet als raadgever te willen hebben; ze waren immers nergens goed voor. Dankzij zijn netwerk wist hij echter benoemd te worden in het gezantschap voor Zweden.¹⁵⁹ Nog voor hij die functie kon gaan bekleden kwam Napoleon uit ballingschap terug en begaf zich direct op oorlogspad. Chateaubriand wees de terugkeer van Napoleon af: ‘Those who tell us today that the Restoration was received by France with sadness and disgust are either ambitious individuals promoting their party, or young men who knew nothing of Bonaparte’s oppression, or old revolutionary and Imperialist liars who, having applauded the return of the Bourbons with everyone else, now insult, according to their custom, whatever has fallen, and return instinctively to assassination, a police state, and servitude.’¹⁶⁰ De koning vluchtte naar Gent; Chateaubriand, als ware legitimist, volgde hem. Hij raakte erg onder de indruk van de koning, die een eeuwenlange dynastie representeerde. Lodewijk XVIII leek hem steeds meer als een nuttig werktuig te beschouwen en benoemde hem tot minister van Binnenlandse Zaken ad interim – wat hij een makkelijke ambt vond. De eigenlijke minister, Abbé Louis, kwam echter al snel zijn functie teruggeisen.¹⁶¹ Chateaubriand liet een goede indruk achter en verkreeg na de Honderd Dagen een aanstelling als *Pair de France* in de prestigieuze *Chambre des Pairs*.¹⁶² Dat leidde tot ophef onder zijn nieuwe collega’s. Zij stelden zich vijandig op omdat hij er veel progressievere denkbeelden op nahield. Chateaubriand beleefde weinig plezier aan deze tijd, waarin hij constant werd dwarsgezet. Hij bemerkte dat een

¹⁵⁹ François René de Chateaubriand, *Mémoires d’outre-tombe*, boek XXII: hoofdstuk 24: sectie 1.

¹⁶⁰ Ibid., boek XXIII: hoofdstuk 2: sectie 1.

¹⁶¹ Ibid., boek XXIII: hoofdstuk 5: sectie 1.

¹⁶² Maarsen, *De strijd om de Revolutie in de Restauratie*, 84.

volksvertegenwoordiging beïnvloed kon worden, maar een aristocratische kamer doof was.¹⁶³

Chateaubriands verdediging van het charter van 1814 leidde tot vijandigheid van andere politici. De royalisten vonden dat hij teveel van vrijheid hield, terwijl de ex-revolutionairen vonden dat hij hun misdaden te publiekelijk aan de kaak stelde. Bovendien liet hij blijken dat ultraroyalisten en ‘Jacobijnen’ gemakkelijk misbruik van het charter konden maken.¹⁶⁴ Chateaubriand was erg legitimistisch, vele malen meer dan zijn collega’s in de *Chambre des Pairs*. Hij vond dat iedereen over grondwetten, vrijheid, gelijkheid en rechten van de naties sprak, maar deze eigenlijk helemaal niet wenste. Royalisten en liberalen wilden volgens hem het liefst een absolutistische overheid. In zijn memoires doet Chateaubriand het voorkomen alsof hij de enige was die het charter echt had geaccepteerd. Hij schrijft over een gesprek dat hij met Lodewijk XVIII had gevoerd. Hij zou hem met tegenzin hebben verteld te denken dat de monarchie ten dode was opgeschreven; de koning zou deze mening hebben gedeeld.¹⁶⁵ Dit geeft aan dat Chateaubriand al bij de Restauratie twijfels had over de duurzaamheid van de Bourbonmonarchie. Zijn ijveren voor een constitutionele monarchie met liberale beginselen werd door de meeste politici niet gedeeld.¹⁶⁶

Vanaf 1817 groeide de tweespalt tussen het *centre droit*, dat voor versterking van de koninklijke macht was en liberale veranderingen wilde voorkomen of terugdraaien, en het *centre gauche* – ook de doctrinairers genoemd – ,dat de revolutionaire erfenis veeleer positief beoordeelde en contrarevolutionaire ontwikkelingen in de kiem wilde smoren. Chateaubriand lijkt daarin moeilijk te plaatsen omdat hij zowel de legitieme monarchie als de liberale revolutionaire erfenis toejuichte. In zijn memoires doet hij bij vlagen (gefragmenteerd) verslag van zijn optreden in de *Chambre des Pairs* en blijkt dat hij met deze tweespalt worstelde. Bovenal komt daarin naar voren dat hij zich op haast poëtische wijze idealistisch uitte, terwijl zijn politieke wensen in dit gespannen klimaat niet gehonoreerd konden worden. Daarbij getuigt hij niet van praktisch inzicht als hij zijn optreden in de *Chambre* beschrijft.¹⁶⁷ Na het publiceren van *Monarchie Selon la Charte* bleef hij aanvankelijk in de *Chambre* zitten. Door de kritiek die hij daarin uitte op de koning en ministers had hij zich echter onmogelijk gemaakt. Niet veel later werd hij uit zijn functie ontheven.

Chateaubriand schaarde zich vervolgens bij de ultraroyalistische oppositie. Deze

¹⁶³ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXV: hoofdstuk 2: sectie 1.

¹⁶⁴ Ibid., boek XXIII: hoofdstuk 20: sectie 2.

¹⁶⁵ Ibid., boek XXIII: hoofdstuk 20: sectie 3.

¹⁶⁶ Ibid., boek XXV: hoofdstuk 2: sectie 1.

¹⁶⁷ Ibid., boek XXV : hoofdstuk 7: sectie 1.

keuze wekt verbazing omdat aansluiting bij de doctrinair-liberalen logischer lijkt. Waarschijnlijk hebben nostalgische sentimenten hem tot deze keuze gebracht. Hij voelde zich hiertoe moreel verplicht: dit was niet alleen een plicht tegenover zijn achtergrond, maar ook tegenover Frankrijk.¹⁶⁸ Ook de Romantiek dreef hem in deze richting: het reactionaire karakter van het ultraroyalisme kwam voort uit de romantische geest.¹⁶⁹ Wel wees hij het ultraroyalistische verlangen naar restauratie van de prerevolutionaire situatie af. Ook bleef hij vasthouden aan zijn liberale beginselen.¹⁷⁰ Hoewel Chateaubriand in deze periode officieel bij het ultraroyalistische kamp hoorde en via *La Conservateur* denkbeelden verkondigde die in lijn waren met deze politieke groepering was hij veel progressiever dan zijn partijgenoten. Ambivalentie bleef zijn denken en handelen kenmerken.

Na de moord op de duc de Berry in 1820 raakte Frankrijk in de ban van het royalisme. Chateaubriand sloot zich bij de heersende stemming aan en schreef *Mémoires sur la vie et la mort du duc*. Hij liet de ultraroyalistische oppositie varen en beleed zijn gematigder politieke overtuigingen. In *Le Conservateur* betuigde hij de laatste eer aan de hertog. Het zou een van zijn laatste bijdragen aan de krant zijn. Decazes, de eerste minister, voerde de censuur weer in ondanks het verzet van Chateaubriand, in wie het kabinet een probleem zag. Spoedig maakte het kabinet-Decazes echter plaats voor het kabinet-Villèle. Chateaubriand werd het gezantschap in Pruisen aangeboden, dat hij accepteerde. Hij werd hierbij geëerd als voorvechter van de Bourbondynastie, maar dat zijn benoeming ook ten doel had hem uit het kabinet te houden lijkt aannemelijk. De leidende politici hadden geen behoefte aan zo'n notoire dwarsligger. Chateaubriand dacht zelf ook dat de benoeming een bijbedoeling had. Toch accepteerde hij deze: niet omdat hij niet doorzag wat de werkelijke reden van zijn promotie was, maar omdat hij zijn eerzucht niet kon bedwingen.¹⁷¹

Chateaubriand was ambassadeur in Berlijn in 1821 en in Londen in 1822. In Londen had hij de meeste tijd voor zijn memoires. Als gezant ondervond hij niet de tegenwerking die hij in Frankrijk gewend was. Hij was weinig onder de indruk van de ministers en medegezanten waarmee hij te maken kreeg. Slechts een persoon vond hij opmerkelijk: d'Alopeus. Over hem schreef hij: '[d'Alopeus] had the pleasant conviction of believing himself adored. He was persecuted by the passions which he inspired: "By my faith," he said to me.'¹⁷² Het is vrij opvallend dat de enige persoon die Chateaubriand interessant vond als

¹⁶⁸ Huet, 'Chateaubriand and the Politics of (Im)mortality', 39.

¹⁶⁹ Broers, *Europe after Napoleon*, 60, 64.

¹⁷⁰ Ibid., 84.

¹⁷¹ François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb*, 84-5.

¹⁷² François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXVIII : hoofdstuk 4: sectie 1.

romantisch en godsdienstig te bestempelen valt.

Als ambassadeur kon Chateaubriand als gevolmachtigd minister het Congres van Verona bijwonen. Het Congres stond in het teken van de vraag of de nieuwe liberale grondwet in Spanje geaccepteerd zou worden. Chateaubriand pleitte voor interventie in Spanje, ondanks oppositie van de hertog van Wellington, omdat het Spaanse koningshuis tot de Bourbons behoorde. De interventie in Spanje, de belangrijkste politieke daad van Chateaubriand, was een immense onderneming; hij achtte deze zelf van soortgelijk belang als het schrijven van *Le Génie*.¹⁷³ Na het Congres was hij van 1822 tot 1824 Minister van Buitenlandse Zaken. Hoewel hij de Spaanse kwestie succesvol behandelde werd hij door minister-president Villèle op 5 juni 1824 van zijn functie ontheven. Aanvankelijk begreep Chateaubriand daar niets van. Hij weet het ontslag aan gebrek aan politieke vrienden. De oorzaak was echter het conservatieve karakter van het kabinet-Villèle, dat zich groen en geel aan hem ergerde.¹⁷⁴ Chateaubriand paste niet in het heersende politieke klimaat.

Chateaubriand verkoos wederom de oppositie. Hij dacht dat het Engelse parlementaire systeem zo goed functioneerde vanwege de sterke oppositie. Dat was voor hem een inspiratiebron om ondanks zijn ontslag in de politiek te blijven.

Dat Chateaubriand en Villèle elkaar niet bijzonder lagen blijkt uit de memoires duidelijk, hoewel ze elkaar op professioneel niveau konden waarderen. Zo schrijft Chateaubriand dat er slechts twee manieren bestonden waarop men het tot minister kon schoppen: bruusk en met geweld, of met geduld en vaardigheid. Villèle behoorde volgens hem niet tot de eerste categorie.¹⁷⁵ Hij was, zo schrijft hij, aan Villèle gehecht; hij had hem geholpen eerste minister te worden. Ook had hij ontslag genomen als ambassadeur in Berlijn toen hij had gehoord dat Villèle was ontslagen. Villèle zou op zijn beurt hebben beweerd niet met of zonder hem te kunnen regeren.¹⁷⁶ Ook zou Villèle aanvankelijk achter Chateaubriand in de *Chambre des Pairs* hebben gestaan; met zijn geschriften en politieke optreden oefende hij invloed uit.¹⁷⁷ Toch bestond er wantrouwen en frictie. Toen Villèle het volgende kabinet leidde dacht hij dat Chateaubriand op zijn functie aasde, wat deze altijd heeft ontkend. Chateaubriand werd ook zo als ambassadeur ontslagen. Lodewijk XVIII stierf nog geen vier maanden later.¹⁷⁸

¹⁷³ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXXIII: hoofdstuk 10 : sectie 1.

¹⁷⁴ Ibid., boek XXVIII: hoofdstuk 1: sectie 1.

¹⁷⁵ Ibid., boek XXV: hoofdstuk 13: sectie 1.

¹⁷⁶ Ibid., boek XXVIII: hoofdstuk 17: sectie 1.

¹⁷⁷ Ibid., boek XXXII: hoofdstuk 10: sectie 1.

¹⁷⁸ Ibid., boek XXVI : hoofdstuk 2: sectie 1.

Chateaubriand werd in 1816 als minister van staat ontslagen na de publicatie van *Monarchie Selon la Charte*. Hetzelfde lot overkwam hem in 1824. Chateaubriand weet zijn ontslag in beide gevallen aan Villèle en Corbière. Hij zou 1816 zijn gestraft omdat hij zich uitsprak en in 1824 omdat hij niets had gezegd.¹⁷⁹ Zijn ontslag was lang niet zo eervol als hij zelf beweerde: hij had ruzie gemaakt, kritiek geuit en personen tegen zich in het harnas gejaagd. Daarnaast was hij al snel bekend, of eerder berucht, vanwege zijn enorme eigendunk. Dat zette veel kwaad bloed en leidde tot zelfoverschatting. Volgens Broers zouden personen als Chateaubriand geschikter zijn voor het politiek bedrijf, omdat zij de intellectuele verfijning bezaten politieke zaken van alledag en fundamentele kwesties te kunnen onderscheiden.¹⁸⁰ In werkelijkheid maakte deze intellectuele verfijning hem juist ongeschikt voor het dagelijks politiek bedrijf. Als romanticus liet hij zich teveel door gevoelens, illusies en wensdromen beheersen. Als individualist en idealist miste hij het vermogen politieke vrienden te maken en politieke compromissen te sluiten. Als rechtlijnig denkende verafschuwde hij opportunisten en weigerde hij samen te werken met windhanen.

Chateaubriand steunde de koning altijd fervent vanuit het legitimiteitbeginsel. Lodewijk XVIII symboliseerde en verzoende voor hem de wettige monarchie en het ware geloof. Ondanks zijn prerevolutionaire nostalgie kon hij echter nooit een echte antirevolutionair worden, zodat hij de aansluiting bij de ultraroyalisten miste. Liberale beginselen waren daarvoor voor hem veel te belangrijk. Toch verwachtte hij een interessante functie na de kroning van Karel X.¹⁸¹

4.2 Karel X

Tijdens het bewind van Karel X bekleedde Chateaubriand minder functies. Dit valt hoofdzakelijk toe te schrijven aan de kortere duur van zijn bewind (1824-1830). Maar dit lag ook aan de reputatie die hij inmiddels als lastige en dromerige politicus had opgebouwd. Hij zou in deze periode een rol in de oppositie en een functie als ambassadeur vervullen.

Na de dood van Lodewijk XVIII schreef Chateaubriand het pamflet *Le roi est mort, vive le roi!*, waarmee hij Karel X ogenschijnlijk dezelfde dienst bewees als zijn voorganger met *De Buonaparte et des Bourbons*.¹⁸² Dit hielp; hij werd uitgenodigd voor de kroningsceremonie, die een archaisch ritueel was dat hem evenals talloze anderen

¹⁷⁹ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXVIII: hoofdstuk 2: sectie 1.

¹⁸⁰ Broers, *Europe after Napoleon*, 60.

¹⁸¹ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXVIII: hoofdstuk 5: sectie 1.

¹⁸² Ibid., boek XXVIII: hoofdstuk 5: sectie 1.

verbijsterde. Hij hoopte dat de koning vrede met hem zou willen sluiten en dat zijn steun aan het legitimiteitsbeginsel vruchten zou afwerpen.¹⁸³ Hoewel hij zag dat de (Bourbon)monarchie aftakelde bleef hij deze onveranderd steunen. Dat deed hij in hoofdzaak in de liberale oppositie als *Pair de France*. Hij werd in deze functie een voorvechter van persvrijheid.

Chateaubriand stelde zichzelf het doel de aanhangers van de constitutionele monarchie en liberale beginselen te verzoenen met de koning. Dat zou alleen kunnen als Karel X en de regering zouden afstappen van hun absolutistische regeerwijze. Om dat doel te verwezenlijken verzamelde hij een gemêleerde groep schrijvers om zich heen.¹⁸⁴ De koning stimuleerde graag kunsten en letteren, wat hem en zijn groep speelruimte bood. Zij publiceerden polemische pamfletten en stukken in het *Journal des Débats*. Chateaubriand waarschuwde dat het absolutistisch bewind geen toekomst had, dat de monarchie in gevaar verkeerde, dat de staatsmacht niet langer op religie en mystiek, maar op rede moest worden gestoeld en dat het patronagesysteem ten einde moest komen. Hij stond steeds gereserveerder en weifelender tegenover de Restauratie. Hij beklemtoonde dat een nieuw tijdperk was aangebroken en dat liberale hervormingen noodzakelijk en onvermijdelijk waren. Alleen een constitutionele monarchie zou liberale vrijheden kunnen waarborgen.¹⁸⁵

In 1827 viel het kabinet-Villèle. De eerste minister stond onder grote druk van enerzijds de royalistische en liberale oppositie en anderzijds de bisschoppen. Onder deze druk had hij censuur ingesteld; die leidde uiteindelijk tot de val van zijn kabinet. Chateaubriand meende dat de oorsprong van de problemen lag aan de vervreemding van talloze ultraroyalistische afgevaardigden. Het kabinet werd daardoor blootgesteld aan aanvallen vanuit liberale hoek. De verkiezingen van 1827, die het einde van het conservatieve bewind van Villèle inluiden, wezen uit dat liberalen en radicalen goed konden samenwerken in de oppositie. Chateaubriand was ervan overtuigd dat Villèle niet begreep voor wat voor samenleving hij de verantwoordelijkheid droeg.¹⁸⁶ Zijns inziens kon de Bourbonmonarchie alleen gehandhaafd worden door liberale beginselen in te voeren. De Restauratie was verleden tijd.¹⁸⁷

Toen het kabinet-Villèle viel werd Chateaubriand geconsulteerd over de benoeming

¹⁸³ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXVIII: hoofdstuk 6: sectie 1.

¹⁸⁴ Ibid., boek XXVIII: hoofdstuk 7: sectie 1.

¹⁸⁵ Ibid., boek XXVIII: hoofdstuk 8: sectie 1, boek XXVIII: hoofdstuk 12: sectie 1.

¹⁸⁶ Ibid., boek XXVIII: hoofdstuk 17: sectie 1.

¹⁸⁷ Ibid., boek XXVIII: hoofdstuk 17: sectie 1.

van een nieuwe eerste minister.¹⁸⁸ Als dank werden hem verschillende functies aangeboden. Onder het nieuwe kabinet-Martignac sprak het aanbod om ambassadeur in Rome te worden hem het meeste aan. Het woord Rome had een magisch effect op hem; hij stemde graag met zijn nieuwe ‘ballingschap’ in. Hij zag Rome als laatste rustplek omdat hij geen zin meer had om de haverklap zijn stem te moeten verheffen¹⁸⁹: ‘I went to Rome to find my other self among the ruins, since there are two distinct beings within me, which have no communication with each other.’¹⁹⁰ Ook ditmaal kan de benoeming worden beschouwd als een manier om van Chateaubriand als politiek lastpak af te komen. Hij was ondanks en door zijn frequente dwarsliggerij erg populair en invloedrijk. Vaak trachtte hij bewust de *Chambre* op stellen te zetten en te verdelen. Hij maakte zich vooral sterk gemaakt voor de Griekse onafhankelijkheid, die toen een heet hangijzer in heel Europa was.¹⁹¹

Als ambassadeur in Rome viel misnoegen Chateaubriand vrijwel direct ten deel. Hij ging welgemoed aan de slag, legde talloze bezoeken af en kreeg een audiëntie bij paus Leo XII¹⁹², die spoedig zou sterven. Hij vond zijn verblijf in Rome zelf om twee redenen een succes. Ten eerste werd de Franse kandidaat Pius VIII met zijn hulp tot nieuwe paus gekozen in het conclaaf.¹⁹³ Ten tweede droeg hij bij aan de archeologische opgravingen in Torre Vergata.¹⁹⁴ Deze versterkten zijn melancholie en nostalgie. Hij beseftte de vergankelijkheid van het aardse leven en het belang de monumenten van het verleden te koesteren.¹⁹⁵ Dit verleden bezag hij in een romantische waas, meer gebaseerd verbeeldingskracht en intuïtie dan op feiten.¹⁹⁶

In 1829 verliet Chateaubriand na lange aarzeling Rome en ging terug naar Parijs, voor consultatie als ambassadeur. Hij bracht een bezoek aan de koning, die slecht was gestemd omdat het kabinet werd aangevallen door de royalistische pers. Chateaubriand viel de pers bij; geen enkele minister, op Neuville na, kon hem bekoren. Zijns inziens waren de ministers niet bekwaam genoeg.¹⁹⁷ Tijdens zijn verblijf in Frankrijk werd bij de formatie van een nieuw kabinet de aartsconservatieve Polignac tot eerste minister benoemd. Chateaubriand was

¹⁸⁸ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXVIII: hoofdstuk 17: sectie 1.

¹⁸⁹ Ibid., boek XXVIII: hoofdstuk 16: sectie 1.

¹⁹⁰ Ibid., boek XXVIII: hoofdstuk 17: sectie 1.

¹⁹¹ Ibid., boek XXVIII: hoofdstuk 9: sectie 1.

¹⁹² Ibid., boek XXIX: hoofdstuk 4: sectie 1.

¹⁹³ Ibid., boek XXX: hoofdstuk 5: sectie 1.

¹⁹⁴ Huet, ‘Chateaubriand and the Politics of (Im)mortality’, 30.

¹⁹⁵ Fritzsche ‘Chateaubriand's Ruins, 107, 109.

¹⁹⁶ R. Switzer, ‘Chateaubriand and the Foreign Office: Unpublished Correspondence’, *The French Review*, Vol. 41:3 (1967) 322.

¹⁹⁷ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXXI: hoofdstuk 1: sectie 1.

daarover geschokt als nooit tevoren en diende zijn ontslag in.¹⁹⁸ Polignac vreesde echter dat zijn vertrek de royalistische achterban zou mishagen en het kabinet in gevaar zou brengen.¹⁹⁹ Een gesprek met Polignac veranderde niets aan het standpunt van Chateaubriand, die niet met zo'n reactionair en windvaan wilde samenwerken en in diens kabinet niets zag.²⁰⁰

Op 2 maart 1830, bij de aanvraag van de nieuwe regering onder leiding van Polignac, viel de koning in zijn toespraak openlijk de oppositie aan. Dat was koren op de molen van de kamer, die niets in Polignac²⁰¹ en zijn beleid zag. Als gevolg daarvan stemde een meerderheid van de kamer tegen het nieuwe kabinet en ontbond Karel X de kamer. Chateaubriand werd bij de formatie van een nieuw kabinet de functie van minister van onderwijs aangeboden, maar hij wilde deze niet accepteren. Polignac bleef namelijk met steun van de koning eerste minister. Ondertussen liepen de spanningen hoog op: de ultraroyalisten riepen om de dictatuur, de republieken wilden een republiek met een *Directoire* of Conventie²⁰² en zelfs de katholieke geestelijkheid wierp zich in de verkiezingsstrijd. Uiteindelijk bestond de nieuwe kamer in meerderheid uit liberale opposanten, die daarom direct door de koning werd ontbonden. Als klap op de vuurpijl stelde Karel X een strenge censuur in op de pers en vaardigde hij een nieuwe wet uit die het aantal stemgerechtigden aanzienlijk reduceerde. De politieke turbulentie en de beteugeling van de pers in combinatie met de aanhoudende economische problemen zetten de Bourbonmonarchie onder enorme druk. De in het nauw gedreven Karel X schond het charter en riep een revolutie over zich af.²⁰³ Zelfs Chateaubriand kon de koning niet langer steunen, al verdedigde hij de legitimiteit tot het laatste uur: 'het koningschap kan onder druk worden gezet, de koning niet: het individu had ons gefaald, niet de institutie.'²⁰⁴

Op 26 juli 1830 brak de Julirevolutie uit, die leidde tot de definitieve ondergang van de Bourbonmonarchie. Deze was ook voor Chateaubriand een waterscheiding. De burgerkoning Lodewijk Filips was geen Bourbon en doorbrak het legitimiteitsbeginsel. Hij was volgens Chateaubriand een valse erfgenaam van een groot erfgoed.²⁰⁵ Hij nam zelf terstond ontslag uit de *Chambre des Pairs* en nam afscheid van de hele politiek.²⁰⁶ Hij besepte

¹⁹⁸ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe* boek XXXI: hoofdstuk 2: sectie 1.

¹⁹⁹ Ibidem.

²⁰⁰ Ibid., boek XXXI: hoofdstuk 3: sectie 1.

²⁰¹ Polignac had tot zijn benoeming als eerste minister geen enkele overheidsfunctie bekleed, de aanstelling was volledig te danken aan zijn afstamming: hij was de zoon van een belangrijke vertrouweling van Marie-Antoinette. Sperber, *Revolutionary Europe*, 351.

²⁰² Een vergadering van afgevaardigden van het volk.

²⁰³ Sperber, *Revolutionary Europe*, 352-353

²⁰⁴ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXXI: hoofdstuk 7: sectie 1.

²⁰⁵ Ibid., boek XXII: hoofdstuk 16: sectie 1.

²⁰⁶ Ibid., boek XXXII: hoofdstuk 10: sectie 1.

dat zijn politiek alleen in de Restauratie mogelijk was; hij had de legitimiteit zo goed mogelijk gediend en deze was nu ten einde gekomen.²⁰⁷

Na de Julirevolutie liet Chateaubriand zijn pamflet *Proposition relative au bannissement de Charles X* (1831) verschijnen, als vervolg op *De la Restauration*, waarin hij voor een republikeinse staatsvorm pleitte.²⁰⁸ De Bourbonmonarchie was definitief ten einde gekomen; de verdediging daarvan was zinloos geworden. Chateaubriand zag de Julirevolutie als het logisch vervolg van de Franse Revolutie. De val van Karel X was ondenkbaar zonder de onthoofding van Lodewijk XVI. De Revolutie leek door Napoleon en Lodewijk XVIII te zijn bezworen, maar dat bleek niet het geval te zijn: toen de Restauratie de verkeerde richting uitging, nam de wil tot revolutie weer toe.²⁰⁹ De Franse Revolutie voltrok zich nu definitief. Dat manifesteerde zich in de ondergang van de monarchie en de opbouw van een liberaal-democratisch bestel, zoals Chateaubriand al in *Monarchie Selon la Charte* had voorzien.²¹⁰

De Julirevolutie versterkte de nostalgie van Chateaubriand naar Napoleon. Nu de monarchie volgens hem geen bestaansrecht meer had, zag hij in Napoleon duidelijker de onbetwistbare grootheid van Frankrijk terug:

‘The universe around us is changing,’ I said: “new nations are appearing on the world-scene; ancient nations are reviving in the midst of ruin; astonishing discoveries promise an imminent revolution in the arts of peace and war: religion, politics, ways of life, all take on a new character. Do we take note of this movement? Are we in tune with society? Are we pursuing the trend of the age? Are we ready to hold our place in the transformation or development of civilisation? No: the men who lead us are as much strangers to the state of things in Europe as the latest tribes to be discovered in the heart of Africa. What do they understand? The Stock Exchange! And they understand that inadequately. Are we condemned to bear the burden of obscurity, to punish ourselves for having suffered the yoke of glory?”²¹¹

Romantische en nationalistische sentimenten dreven Chateaubriand in deze richting, waarbij het despotisch karakter van het bewind van Napoleon en zijn minachting voor de meeste liberale beginselen voor het gemak verwaarloosd werden.²¹² Chateaubriand is duidelijk over zijn eigen functioneren in de Restauratie. Hij beseftte dat hij ongeschikt was voor het politiek

²⁰⁷ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXXII: hoofdstuk 10: sectie 1.

²⁰⁸ Huet, ‘Chateaubriand and the Politics of (Im)mortality’, 34.

²⁰⁹ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXXIII: hoofdstuk 9: sectie 1.

²¹⁰ François René de Chateaubriand, *The Monarchy according to the Charter*, 6, 249.

²¹¹ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXVIII: hoofdstuk 12, sectie 1.

²¹² Sperber, *Revolutionary Europe*, 308-309.

bedrijf omdat hij tegen beter weten in een door nostalgie gedreven royalist was:

‘Why was I born to an epoch to which I was so badly suited? Why was I a Royalist against my instincts at a time when the wretched race at Court neither listened to nor understood me? Why was I thrown amongst that crowd of mediocrities who treated me like an idiot, when I spoke of courage; as a revolutionary if I spoke of freedom?’²¹³

Chateaubriand had zich te allen tijde sterk gemaakt voor de Bourbonmonarchie, ondanks dat hij steeds meer beseftte dat deze een wisse dood wachtte. Hij had ter verdediging van de monarchie verschillende wegen bewandeld, maar alle bleken dood te lopen. Chateaubriand verloor zowel onder het bewind van Lodewijk XVIII als dat van Karel X snel zijn positie, omdat hij tegen beter weten in het conservatieve en idealistische legitimiteitsbeginsel verdedigde. Toch bleef hij door dik en dun de Bourbonmonarchie steunen. Vol zelfbeklag schreef hij dat hij voor dat doel alles had opgegeven: zijn functies, zijn pensioen en zijn eer.²¹⁴ Hij was nog royalistischer dan de koningen en lag daardoor veelal dwars in het politieke bedrijf, wat tot veel ruzies en onenigheid leidde. Zijn cocktail van royalistische, liberale, romantisch-nostalgische, reactionaire en nationalistische sentimenten en zijn zelfoverschatting maakten weinig politieke vrienden. Tevergeefs had hij op dank en succes gehoopt.²¹⁵ Geleidelijk toonde zijn geloof in de legitimiteit en de monarchie: ‘After all, it was merely a fallen monarchy; plenty of others will fall: I owed it only my loyalty; it will have that forever.’²¹⁶ Chateaubriand was een te hartstochtelijk en idealistisch mens, bevangen door romantische en nostalgische gevoelens, om als politicus te kunnen slagen.

²¹³ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXIII: hoofdstuk 3: sectie 1.

²¹⁴ Ibid., boek XXVIII: hoofdstuk 17: sectie 1.

²¹⁵ Maarsen, *De strijd om de Revolutie in de Restauratie*, 84.

²¹⁶ François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, boek XXVIII: hoofdstuk 17: sectie 1.

Conclusie

Chateaubriand was een vat vol tegenstrijdigheden: hij was tegelijk royalist, legitimist, liberaal, nationalist en romanticus, waar hij zich meer door emoties dan verstandelijke overwegingen liet drijven. Zijn politieke denken en handelen werden door een wirwar van stromingen beïnvloed, die hij wanhopig maar tevergeefs met elkaar trachtte te verzoenen. Zijn autobiografie is de neerslag van al deze tegenstrijdigheden, versterkt door de tientallen jaren dat hij daaraan heeft gewerkt. Deze vormt de basis van mijn beschouwing.

Door zijn stalenkaart aan denkbeelden en gevoelens bekeek Chateaubriand zowel het verleden als het heden met een tweeslachtige blik. Vol nostalgie beschouwde hij het Ancien Régime, dat in zijn handen een mythisch en mystiek karakter kreeg, maar hij wist dat een terugkeer ernaar onmogelijk was. Als legitimist keerde hij zich tegen de Franse Revolutie, maar de liberale beginselen uit de eerste fase daarvan omarmde hij. Het schrikbewind en de republiek stootten hem echter weer af. Hij moest niets hebben van Napoleon als despoot, die alle vormen van vrijheid had onderdrukt en de Fransen tot slaven had gemaakt. Anderzijds keek hij vol nostalgie naar de grootheid die Napoleon door zijn overwinningen op de Europese slagvelden aan Frankrijk had gebracht. De Restauratie bevredigde zijn nostalgie en hang naar de legitieme Bourbonmonarchie, maar stelde hem teleur door de instabiliteit van het constitutioneel bestel en de liberale beginselen. Ook zijn melancholische hoop dat de Restauratie zou terugkeren naar de katholieke vroomheid van het Ancien Régime bleek een illusie. In de politiek zag hij tijdens de Restauratie hoe het toneel werd beheerst door opportunisten en windvanen en hoe er voor legitimisten en idealisten als hij geen plaats bleek te zijn. Constant had hij het gevoel in een wereld te leven waarin hij niet thuis hoorde.

Tijdens de Restauratie trachtte Chateaubriand voortdurend de positieve kanten van de Franse Revolutie en het Ancien Régime met elkaar te verzoenen. De Bourbonmonarchie en de constitutionele monarchie met liberale beginselen moesten volgens hem met elkaar in overeenstemming te brengen zijn. Hij had echter het gevoel alleen te staan en slechts te worden tegengewerkt. Zijn romantische en idealistische gevoelswereld en benaderingswijze maakten hem ongeschikt voor het keiharde politiek bedrijf van alledag. Hij was tevens een volstreekte individualist, zonder netwerk en politieke vrienden. Hij was te rechtlijnig en idealistisch om te kunnen samenwerken met de opportunisten die aan de touwtjes trokken. Hij was daarom gedoemd te mislukken in de politieke slangenkuil, wat zijn tweeslachtige houding tegenover de Restauratie versterkte.

Chateaubriand behoorde tot de adel, maar hij was niet zo conservatief als het gros van

zijn standgenoten, dat in 1815 had willen terugkeren naar het Ancien Régime. Hij omarmde de idealen uit de liberale fase van de Franse Revolutie en trachtte deze na 1815 te verwezenlijken. Hij behoorde ook niet echt bij de adel; hij stamde uit een verarmde adellijke familie en had nooit veel van de adellijke voorrechten geproefd. Zijn kennismaking met het koninklijk hof tijdens het Ancien Régime was zelfs op een volslagen desillusie uitgelopen. Zo stond hij meer met een been tussen het verleden en het heden dan de ware legitimisten, met wie hij gevoelsmatig en rationeel weinig gemeen had. Dat versterkte zijn romantische gevoel van eenzaamheid.

Dit onderzoek laat ruimte voor verder onderzoek. Het is mogelijk de adel en *émigrés* in het algemeen tijdens de Franse Revolutie, Napoleon en de Restauratie te beschouwen. Dit onderwerp is in deze scriptie amper behandeld en kan een zeer interessant onderzoeksobject zijn. Hoe stonden de edelen tegenover alle veranderingen? Verlangden zij naar een terugkeer van het Ancien Régime of pasten zij zich aan de gewijzigde tijden aan? Was Chateaubriand met zijn ambivalente houding tegenover het verleden en heden een eenling of een representant van een veel grotere adellijke groep? Wellicht was Chateaubriand minder een volstrekte individualist dan hij zelf dacht.

Literatuurlijst

Boeken

Berchet, J., *Chateaubriand* (Gallimard 2012).

Broers, M., *Europe after Napoleon: Revolution, reaction and romanticism, 1814-1848* (Manchester University Press 1996).

Laven, D., Riall, L., *Napoleon's Legacy. Problems of Government in Restoration Europe* (A & C Black Publishers Ltd 2000).

Lemaitre, J., *Chateaubriand* (Paris 1925).

Lok, M. M., *Windvanden: Napoleontische bestuurders in de Nederlandse en Franse Restauratie (1813-1820)* Instituut voor Cultuur en Geschiedenis (2009).

Maarsen, N.J., *De strijd om de Revolutie in de Restauratie. Een onderzoek naar voorstellingen van politici omtrent de revolutie en de betekenis van deze voorstellingen voor hun publiek gedrag* (Assen 1976).

Maurois, A., *Chateaubriand* (Grasset 1938).

Michel, É., *Chateaubriand: Interprétation Médico-Psychologique de son caractère* (Perrin Paris 1911).

Scott, M., *Chateaubriand: The Paradox of Change* (European Academic Publishers 2015).

Sieberg, F., *Chateaubriand: Romantik und Politik* (Stuttgart 1960).

Sperber, J., *Revolutionary Europe, 1780-1850* (Routledge 2000).

Switzer, R., *Chateaubriand Today: Proceedings of the Commemoration of the Bicentenary of the Birth of Chateaubriand* (The University of Wisconsin 1970).

Tapié, V., *Chateaubriand: par lui-même* (Éditions du Seuil 1965).

Willink, T. H. D., *Een groot romanticus. Chateaubriand, zijn leven en zijn werken* (Haarlem 1936).

Artikelen

Boorsch, J., 'Chateaubriand and Napoleon', *Yale French Studies, No. 26, The Myth of Napoleon* (1960) 55-62.

Fritzsche, P., 'Chateaubriand's Ruins: Loss and Memory after the French Revolution', *History and Memory, Vol. 10:2* (1998) 102-117.

Huet, M., 'Chateaubriand and the Politics of (Im)mortality', *Diacritics, Vol. 30:3 Post-Mortem: The State of Death as a Modern Construct* (2000) 28-39.

O'Flaherty, K., 'Chateaubriand and the World of Today', *Irish Quarterly Review, Vol. 61:243* (1972) 267-275.

Sauvigny, De Bertier De, G., 'The Bourbon Restoration: One Century of French Historiography', *French Historical Studies, Vol. 12:1* (1981) 41-67.

Switzer, R., 'Chateaubriand and the Foreign Office: Unpublished Correspondence', *The French Review, Vol. 41:3* (1967) 319-325.

Primaire bronnen

François René de Chateaubriand, *An historical, political, and moral essay on revolutions, ancient and modern* (London 1815).

François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe* (1848), Engelse vertaling door A.S. Kline (2005-2007).

François René de Chateaubriand, *Memoirs from Beyond the Tomb* (Penguin Classics 2014).

François René de Chateaubriand, *Over Buonaparte, de Bourbons, en de noodzakelijkheid van zich, voor het welzijn van Frankrijk en van Europa, onder onze wettige vorsten te vereenigen* (Amsterdam & 's-Gravenhage 1814).

François René de Chateaubriand, *The Monarchy according to the Charter* (London 1816).

Websites

Bertrin, G., (1908) 'François-René de Chateaubriand. In The Catholic Encyclopaedia. New York: Robert Appleton Company.' (versie 13 juni 2014),
<http://www.newadvent.org/cathen/03640a.htm> (9 april 2015).

Encyclopaedia Britannica, 'François-Auguste-René, vicomte de Chateaubriand,' (versie 6 april 2015) <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/107894/Francois-Auguste-Rene-vicomte-de-Chateaubriand> (15 april 2015).

Encyclopaedia of French Cultural Heritage in North America, 'French Culture in North America; Chateaubriand's Travels and Literature', (versie 9 april 2015)
http://www.ameriquefrancaise.org/en/article-467/French_Culture_in_North_America;_Chateaubriand%E2%80%99s_Travels_and_Literature_.html (9 april 2015).

Franz Ludwig Catel, Night Piece from the Closing Scene of 'René' by Chateaubriand (c. 1820) Thorvaldsens Museam, Copenhagen. (versie c. 1820)
http://www.wga.hu/html_m/c/catel/nightpie.html (6 maart 2015).